

Genderová dimenze v obsahu vzdělávání

PŘÍRUČKA K ZAVÁDĚNÍ GENDEROVÉ DIMENZE DO OBSAHU
VZDĚLÁVÁNÍ BUDOUCÍCH UČITELŮ

Poděkování

Za spolupráci na konzultacích k příručce a podnětné komentáře a připomínky děkujeme doc. PhDr. Ireně Smetáčkové, Ph.D., Mgr. Dagmar Křišové, Mgr. Petru Gálovi.

Genderová dimenze v obsahu vzdělávání

Příručka k integraci genderové perspektivy a genderové dimenze do obsahu vzdělávání budoucích učitelů

Autorky: Anna Donovalová, Hana Tenglerová

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2023

ISBN (online)

Publikaci vydalo Národní kontaktní centrum – gender a věda Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i., s podporou projektu sdílených činností STRATIN+ financovaného MŠMT (identifikační kód MS2104).

Obsah

1. ÚVOD	3
2. NÁVAZNOST NA PLNĚNÍ STRATEGICKÝCH CÍLŮ VEŘEJNÝCH POLITIK.....	4
3. DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ	5
4. ÚVOD DO GENDEROVÉ PERSPEKTIVY VE VZDĚLÁVÁNÍ	6
4.1. GENDEROVÁ PERSPEKTIVA VE VZDĚLÁVÁNÍ	6
4.1.1. GENDEROVÁ DIMENZE V OBSAHU VZDĚLÁVÁNÍ	7
4.2. GENDER MAINSTREAMING	8
4.3. GENDEROVĚ CITLIVÉ VZDĚLÁVÁNÍ A GENDEROVĚ NEUTRÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ	8
5. PŘEHLED DOSTUPNÉ LITERATURY	9
5.1. SOUČASNÝ STAV VZDĚLÁVÁNÍ BUDOUCÍCH VYUČUJÍCÍCH V KONTEXTU GENDEROVÉ PROBLEMATIKY	10
6. INKLUZIVNÍ VZDĚLÁVÁNÍ.....	10
6.1. INKLUZIVNÍ KOMPETENCE	11
6.2. GENDEROVÉ KOMPETENCE	11
7. GENDEROVÁ DIMENZE VE VZDĚLÁVÁNÍ BUDOUCÍCH UČITELŮ/UČITELEK	12
8. GENDEROVÁ DIMENZE V OBSAHU VZDĚLÁVÁNÍ	13
8.1. SKRYTÉ KURIKULUM A GENDEROVÝ ASPEKT	14
8.2. ZAČLENĚNÍ GENDEROVÉ DIMENZE DO OBSAHU VZDĚLÁVÁNÍ	14
8.3. POZNATKOVÁ ZÁKLADNA OBORU	15
8.4. DIDAKTICKÉ PŘEDMĚTY	24
8.5. SPOLEČNÉ PŘEDMĚTY (PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÉ)	25
8.5.1. PEDAGOGICKÝ ZÁKLAD	25
8.5.2. PSYCHOLOGICKÝ ZÁKLAD	27
8.6. METODOLOGICKÉ PŘEDMĚTY	28
8.7. PŘEDMĚTY SPECIFICKY VĚNOVANÉ GENDEROVÉ PROBLEMATICE	30
9. ZÁVĚR.....	31
BIBLIOGRAFIE	33

1. Úvod

Tato metodická příručka nabízí detailní pohled na téma genderové dimenze (gender dimension, GD) v obsahu vzdělávání pro přípravu budoucích vyučujících. Genderová dimenze přináší do obsahu vědy, výzkumu a vzdělávání celostní pohled na zkoumané oblasti, zvyšuje kvalitu vědecko-výzkumného a vzdělávacího procesu, stejně jako přenáší jejich pozitivní dopady na společnost.

Genderové aspekty prostupují všemi oblastmi procesu vzdělávání. Cílem této příručky je problematiku genderové perspektivy a genderové dimenze v obsahu vzdělávání osvětlit a podpořit vyučující v jejich správném uchopení a následném zohlednění a integraci do vzdělávacího procesu. Díky zahrnutí do pedagogické praxe získají studující komplexní obraz o světě kolem nich, ve kterém se tak budou lépe orientovat, o společnosti, ve které žijí, i o své vlastní identitě. Zohlednění a zapracování genderové perspektivy a genderové dimenze do vzdělávacího procesu povede ke kvalitnější a efektivnější výuce, ve které může každý jedinec využít plně svého potenciálu, kde má každý jedinec šanci na úspěch. Taková výuka může směřovat k větší genderové rovnosti (nejen) ve školním prostředí.

Školní prostředí je místo socializace, ve kterém tráví studující velkou část svého života a které má na každého jedince nezanedbatelný vliv. Je tedy potřeba, aby v něm každý mohl dosáhnout svého maximálního potenciálu bez ohledu na gender a pohlaví (a další sociální, kulturní, ekonomické či biologické faktory), aby se zde neobjevovaly stereotypy a předsudky (ať už genderové, nebo jiné) a každému jedinci se tu dostalo spravedlivého přístupu a efektivního a kvalitního vzdělání. V opačném případě se škola podílí na vytváření nerovností, které jsou škodlivé pro životní spokojenosti jednotlivců i pro rozvoj celé společnosti.

Příručka se zaměřuje na vzdělávání budoucích učitelů a učitelek (nejen) na pedagogických fakultách a tomuto zaměření odpovídá rozvržení textu. Věříme ale, že bude užitečná i pedagogům a pedagožkám na dalších stupních vzdělávání a dalším aktérům školství. Problematika genderové rovnosti a genderové dimenze ve vzdělávání je složitá a komplexní téma. V příručce jej proto představujeme strukturovaně dle klíčových oblastí, v každé nabízíme základní informace ze sociálně-vědní teorie a výzkumů a následně i konkrétní příklady ze školní praxe.

Příručka se nezaměřuje na konkrétní vzdělávací obory, ale téma pojímá průřezově. Nejprve představuje základní pojmy a uvádí do problematiky genderové dimenze ve vzdělávání. Následně představuje a do hloubky vysvětluje genderovou dimenzi v obsahu vzdělávání. Hlavní část příručky obsahuje strukturované rozdělení aspektů genderové dimenze v obsahu vzdělávání podle typů předmětů (předměty poznatkových základů oboru, didaktické předměty, předměty pedagogicko-psychologického základu, metodologické předměty, viz kapitola 7), které jsou součástí přípravy budoucích vyučujících. V této části najdeme také konkrétní příklady zohlednění a integrace genderové dimenze do obsahu vzdělávání. Příručka je koncipovaná tak, aby byla užitečná všem vyučujícím bez ohledu na jejich konkrétní předmět. V ideálním případě by genderovou dimenzi do obsahu vzdělávání zařadili všichni a všechny vyučující, věříme ale, že i částečné zohlednění a integrace do některých předmětů či oblastí bude mít efekt na kvalitu budoucích učitelů/učitelek a tím pádem na kvalitu budoucího vzdělávání žactva a studentů.

2. Návaznost na plnění strategických cílů veřejných politik

Příručka vznikla v návaznosti na jeden z úkolů Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021–2030, a to na strategický cíl č. 2 *Rozšíření obsahu vzdělávání, vědy a výzkumu o genderovou perspektivu a opatření 2.3.1 Podpořit zavádění genderové dimenze do obsahu výuky na fakultách připravujících učitele a učitelky a na dalších fakultách ČR* (Úřad vlády ČR, 2021). Téměř totožné opatření formuluje také Plán podpory rovnosti žen a mužů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na léta 2021–2024 (2020) v opatření H.1.1 *Podpořit zavádění genderové perspektivy do obsahu výuky na pedagogických fakultách ČR*. Plán obsahuje také dílčí opatření k různým aspektům genderové dimenze v obsahu vzdělávání (např. Strategický cíl F. *Rovnost žen a mužů je zahrnuta ve formálním kurikulu* či Strategický cíl H. *Vzdělávání vyučujících zahrnuje téma rovnosti žen a mužů*).

Příručka přispívá také k plnění zákona o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), kde je uvedeno, že jedním z obecných cílů vzdělávání je *pochopení a uplatňování principu rovnosti žen a mužů ve společnosti* (2000).

Problematiku genderové rovnosti ve vzdělávání řeší také *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+* neboli Strategie 2030+ (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [MŠMT], 2020). Strategie klade důraz na dva hlavní strategické cíle, z nichž se druhý cíl zaměřuje na *snížování nerovnosti v přístupu ke kvalitnímu vzdělávání a umožnění maximálního rozvoje potenciálu dětí, žáků a studentů*. Strategie také přímo formuluje opatření ke genderové rovnosti ve vzdělávání. V rámci individualizace výuky, na kterou je potřeba cíleně se zaměřit a zvolit k ní vhodné didaktické postupy, je potřeba *významně posílit kompetence učitelů v inovativních formách a metodách práce zohledňujících genderovou rovnost s důrazem na specifika vzdělávání dívek a chlapců*. V rámci občanského vzdělávání mají být do výuky zařazena témata udržitelného rozvoje, mezi která se dle strategie řadí právě také genderová rovnost. Strategie ale také formuluje opatření v rámci podpory vyučujících, ředitelů a ostatních pedagogů/pedagožek, ve kterém se soustřeďuje na potřebu *proměny obsahu a způsobu vzdělávání tak, aby byl ve školách rozvíjen potenciál všech žáků zohledňující také genderovou rovnost a eliminující genderové stereotypy*, a to právě skrze podporu všech pedagogických pracovníků/pracovnic.

Jazyková poznámka

V následujícím textu operujeme s označením vyučující, studující a studentstvo a žactvo. Tato příručka cílí na vyučující na vysokých školách (**vyučující**), kteří připravují budoucí učitele a učitelky, tedy studenty a studentky pedagogických a jiných fakult (**studující**) a kterým předávají znalosti, dovednosti, schopnosti a kompetence, které budou studující v budoucnu předávat dále, tedy svým studentům a studentkám, žákům a žačkám (**studentstvo a žactvo**). Již praktikující učitele a učitelky na všech stupních škol označujeme jako učitele a učitelky a toto označení používáme i v případech, kdy mluvíme obecně.

3. Definice základních pojmů

Pohlaví

Biologicky podmíněné rozdíly mezi jedinci, které zahrnují fyziologické aspekty, chromozomální nastavení či hormonální systémy.

Gender

Sociální a kulturní rozdíly mezi jedinci, které jsou naučené. Jedná se o očekávání navázané na biologické pohlaví, které je proměnlivé v místě, čase, kultuře a individuálním pojetí.

Genderové stereotypy

Spojení sady atributů s určitou sociální skupinou (např. ženy x muži), které jsou zjednodušující, generalizující, bývají bipolární a nemívají přílišný vztah k realitě. Součástí stereotypů mohou být společenské normy a role.

Genderové role

Soubor stereotypně očekávaných zjevných i skrytých pravidel chování a jednání přisuzovaných mužům a ženám, které se pojí s různými schopnostmi, povinnostmi a odpovědnostmi.

Genderová dimenze

Perspektiva či aspekt jakékoli činnosti či problematiky, která bere v úvahu pohlaví a gender a odlišné zkušenosti, potřeby a situace plynoucí z těchto kategorií.

Interseksionalita

Interseksionální přístup zahrnuje perspektivy různých charakteristik a identit, které se navzájem prolínají a vytvářejí jedinečné zkušenosti v oblasti diskriminace.

1.1. Pohlaví, gender, interseksionalita

Pohlaví označuje soubor biologických atributů u lidí a zvířat. Primárně je spojen s fyzickými a fyziologickými rysy včetně chromozomů, genové exprese, hormonálních hladin a funkcí a reprodukční/sexuální anatomie (Canadian Institutes of Health Research, 2023). Někteří lidé se rodí s variacemi pohlavních charakteristik, což je označováno jako intersex. Jedinci, kteří se neztotožňují s biologickým pohlavím, se kterým se narodili, se označují jako transgender (Korsvik a Rustad, 2018).

Gender odkazuje na sociálně konstruované role, chování, projevy a identity dívek, žen, chlapců, mužů a genderově diverzních lidí. Gender má vliv na vnímání sebe samého i ostatních jedinců a na to, jak jednájí a interagují. Ovlivňuje také rozložení moci a zdrojů ve společnosti a s tím spojené sociální nerovnosti, kdy muži disponují větším bohatstvím i mocí a zároveň rozhodují o jejich další distribuci. Genderová identita není omezena na binární (dívka/žena, chlapec/muž) ani není statická; existuje ve spektru a může se v čase měnit. Panuje značná rozmanitost v tom, jak jednotlivci a skupiny chápou, prožívají a vyjadřují gender prostřednictvím rolí, které na sebe berou, očekávání, která jsou na ně kladena, vztahy s ostatními a komplexní způsoby. Rozmanitost a komplexnost najdeme také v tom, jak je gender institucionalizován ve společnosti (Canadian Institutes of Health Research, 2023). V této metodice mluvíme o genderové dimenzi. Genderová dimenze je zastřešující pojem, pod který zahrnujeme perspektivu genderu (sociálních a kulturních charakteristik), pohlaví (biologických a fyziologických charakteristik) v interseksionální perspektivě.

Vedle genderové dimenze a otázky genderové rovnosti ve vzdělávání je důležitá také perspektiva LGBTQIA+. Nerovnosti, stereotypy a předsudky na základě sexuální orientace či identifikace s jinou než cisgenderovou identitou (tedy lidí, jejichž genderová identita odpovídá jejich pohlaví určeného při narození) se ve vzdělávání objevují také a doprovází je ještě méně pochopení a zmatení než problematiku genderové rovnosti. Je dobré tedy brát v úvahu i tuto dimenzi a aplikovat na ni podobná opatření, jako aplikujeme v této příručce na genderovou dimenzi.

Ve vzdělávacím procesu se projevuje také vliv další dalších třídících znaků, do kterých patří např. věk, rasa, etnicita, náboženství, sexuální orientace. Tyto znaky se s kategoriemi genderu či pohlaví protínají a na jejich základě se může diskriminace prohlubovat a násobit. Pro zohlednění více kategorií je proto důležité využít intersekcionální přístup, díky kterému je možné zohlednit právě perspektivy několika kategorií, které se protínají a násobí se tak jejich vliv.

4. Úvod do genderové perspektivy ve vzdělávání

4.1. Genderová perspektiva ve vzdělávání

Genderová problematika prostupuje celým procesem vzdělávání, od komunikace učitelů/učitelek s žactvem a studentstvem přes organizaci školního prostředí až po obsah učení. Genderová perspektiva se tedy může často objevit i tam, kde bychom jí neočekávali nebo kde si nemusíme její přítomnost uvědomit. Genderovou perspektivu můžeme najít například v těchto oblastech vzdělávání:

- **Obsah vzdělávání:** Pokud nezohledníme genderovou dimenzi v obsahu vzdělávání, může nastat přílišné zobecnění jevů studovaných na základě zkušeností mužů, čímž se situace žen stává neviditelnou; falešná reprezentace chování, postojů a potřeb žen jako odchylka od ideálního mužského modelu; stírání rozdílů mezi muži a ženami, jako by šlo o homogenní skupiny; vysvětlení rozdílů na základě genderových stereotypů.
- **Metody a formy učení:** Vyučovací metody a formy jsou činnosti a aktivity učitele a žactva nebo studentstva směřující k dosažení výukových cílů. Každá metoda i forma má svá specifika a každá je vhodná pro někoho jiného. Výuka s genderovou perspektivou nám pomáhá určit, do jaké míry jsou metody a formy výuky inkluzivní a zohledňují různorodost studentů. Nevhodně zvolené metody mohou zapříčinit např. to, že ne všechno žactvo má prostor se zapojit do výuky rovnoměrně nebo že určité skupině žactva jsou přiřazeny konkrétní metody či formy na základě stereotypů.
- **Školní klima a školní prostředí:** Interakce ve třídě (například rozdíly ve frekvenci intervencí, ústních prezentací nebo přerušení během diskuzí), dynamika učitel-žák nebo používaný jazyk. Uspořádání prostoru ve školním prostředí. Žactvo a studentstvo si všímá přístupu vyučujících jak k jednotlivcům, tak i ke konkrétním skupinám, a to včetně stereotypního či předsudečného chování a jednání. Genderová perspektiva se může projevovat také v rozložení tříd a vybavení tříd i jiných prostor.
- **Hodnocení a evaluace:** Genderová perspektiva umožňuje věnovat pozornost rozdílům mezi akademickými výsledky studentů a studentek způsobeným výukou a metodami hodnocení, které často zůstávají nepovšimnuty. Například rozdíly mezi pohlavími byly zjištěny ve výsledcích závěrečných zkoušek ve třídě oproti domácím zkouškám a v testech s výběrem z

více odpovědí podle povoleného času a podle toho, zda jsou nesprávné odpovědi penalizovány nebo ne.

- **Organizační kultura:** Genderová dimenze se promítá také do složení pedagogického personálu. Genderová dimenze se projevuje v celkovém podílu žen a mužů v pedagogickém sboru, na vedoucích pozicích i ve složení pedagogů a pedagožek v jednotlivých předmětech. Pokud například humanitní předměty vyučují převážně učitelky a přírodovědné předměty převážně učitelé, může si žactvo a studentstvo tvořit stereotypní pojetí toho, kdo se na takové předměty hodí a kdo ne.
- **Složení žactva a studentstva:** Nejen ve složení pedagogického sboru, ale i žactva a studentstva najdeme genderovou dimenzi. Jedná se například o podíl žen a mužů v různých oborech či školách se specifickým zaměřením (Smetáčková, 2015; The Catalan University Quality Assurance Agency, 2019).

Začlenění genderové perspektivy do obsahu vzdělávání zlepšuje kvalitu výuky a společenskou relevanci výsledných znalostí. Výuka s genderovou perspektivou např.:

- umožňuje do hloubky pochopit potřeby, chování a postoje celé populace,
- stimuluje schopnost kritického myšlení studentstva a žactva,
- poskytuje nové nástroje k identifikaci sociálních stereotypů, norem a rolí souvisejících s genderem (The Catalan University Quality Assurance Agency, 2019),
- zvyšuje povědomí a citlivosti vůči genderové problematice (Palmén, et al., 2020).

Tato příručka se nezabývá všemi kategoriemi, které lze do genderové perspektivy ve vzdělávání zařadit, ale kopíruje strukturu vysokoškolské přípravy budoucích učitelů a učitelek. Aspekty genderové perspektivy v této příručce jsou vybrány podle typů předmětů, ze kterých se vzdělávání budoucích vyučujících skládá.

4.1.1. Genderová dimenze v obsahu vzdělávání

Obecně lze říci, že genderová dimenze poukazuje na odlišnou situaci a potřeby žen a mužů (a dívek a chlapců) a výzvy, jimž čelí. Zohlednění genderové dimenze má za cíl odstranit nerovnosti a zabránit jejich přetrvávání (European Institute for Gender Equality [EIGE], 2023b). Jedná se o zohlednění jak biologických, tak společenských faktorů a jejich interakce.

Genderová dimenze v obsahu vzdělávání je jedním z aspektů genderové perspektivy. Zatímco genderová dimenze v obsahu výzkumu je podle Evropské komise definovaná velice široce jako pojem zastřešující integraci pohlaví a/nebo genderu do celého cyklu VaV, od *stanovení priorit výzkumu přes definování pojmů, formulování výzkumných otázek, vývoj metodologií, shromažďování a analýzy dat rozdělených podle pohlaví či genderu, k vyhodnocování a vykazování výsledků až po přenos na trhy do produktů a inovací* (European Commission, 2023), genderová dimenze v obsahu vzdělávání není takto systematicky definovaná. V odborné a metodologické literatuře je pod genderovou dimenzi řazen obsah vzdělávání (osnovy) – tedy to, co se žactvo a studentstvo učí (The Catalan University Quality Assurance Agency, 2019; Palmén, et al., 2020).

Tato příručka nabízí postupy v oblasti integrace genderové dimenze do obsahu vzdělávání a dalších aspektů genderové perspektivy do vzdělávacího procesu tak, aby kopírovala typy předmětů, ze

kterých se skládá vzdělávání budoucích vyučujících bez ohledu na jejich zaměření. Najdeme zde genderovou dimenzi v obsahu, tedy v poznatkové základně oboru. Zde se studující připravují na to, CO budou v rámci svého zaměření učit. Dalším aspektem jsou didaktické předměty, které se také vážou na zaměření studujícího a které se zabývají tím, JAK učit, jak předat znalosti. Součástí přípravy budoucích vyučujících jsou také předměty pedagogicko-psychologického základu, kde si studující osvojují pedagogické a psychologické přístupy a postupy k práci se žactvem a studentstvem. Budoucí vyučující se vzdělávají také v oblasti výzkumu (nicméně tyto předměty nemusí být na všech vysokých školách či oborech povinné) a tyto znalosti a dovednosti jsou jim užitečné nejen při výzkumné činnosti v rámci studia, ale také v následné pedagogické praxi.

4.2. Gender mainstreaming

Integrace genderové dimenze do obsahu vzdělávání je součástí gender mainstreamingu. Ten spočívá v zahrnutí genderové perspektivy do všech fází (plánování, přípravy, realizace, hodnocení) rozhodovacích procesů a tvorby politik, projektů apod. V případě vyučujících by se jednalo o zahrnutí genderové perspektivy do přípravy, realizace a hodnocení výuky (Křišová, 2019).

Cílem integrace genderové dimenze je tedy zajistit kvalitní a komplexní obsah vzdělávání, který bude ve vzdělávacím procesu efektivně předáván každému jedinci. Genderová dimenze bere v úvahu potřeby a zkušenosti každého jedince a zajišťuje jejich naplňování. Vzdělávání zohledňující genderovou dimenzi může vést ke spravedlivějšímu a kvalitnějšímu vzdělávání.

4.3. Genderově citlivé vzdělávání a genderově neutrální vzdělávání

Genderově citlivé a genderově neutrální vzdělávání jsou dva přístupy ve vzdělávání v kontextu přístupu k žactvu a studentstvu.

Genderově citlivé (senzitivní) vzdělávání znamená takové vzdělávání, ve kterém je gender uvědomovaný a reflektovaný. Jedná se o přístup, který bere v úvahu genderové vlivy ve vzdělávacím procesu (a společnosti) a snaží se na tyto vlivy reagovat. Cílem takového přístupu je rozvíjet potenciál každého žáka/žačky a studenta/studentky s ohledem na jeho/její jedinečné potřeby, které však mohou být formovány či ovlivněny dosavadní genderovou socializací (Babanová & Miškolci, 2007; Křišová, 2019; Smetáčková, 2009). Genderově citlivé vzdělávání není v ČR příliš rozšířeno, a pokud ano, není vždy správně pochopeno či je spojováno s nesprávnými představami o uchopení takového typu vzdělávání, často z důvodu nedostatku zkušeností (Slavík, 2018). U genderově senzitivního vzdělávání může kvůli strategickému používání genderových stereotypů hrozit reprodukce stereotypů.

Genderově neutrální vzdělávání je takové vzdělávání, které naopak od kategorie genderu odhlíží, nebere ho v potaz a ke všem účastníkům vzdělávacího procesu přistupuje stejně, tedy neutrálně, nehledě na gender nebo pohlaví (Smetáčková, 2009). Tento přístup může fungovat ovšem pouze za předpokladu, že všechny aspekty vzdělávání jsou také genderově neutrální. V České republice je však podle odborníků a odbornic vzdělávání hluboce genderově zatíženo (např. Jarkovská, 2013; Křišová, 2019; Smetáčková, 2009) a tento přístup by tedy u nás naopak toto zatížení ještě prohloubil. Genderově neutrální přístup by měl v českém prostředí v současné době opačný efekt, protože by podporoval genderové zatížení objevující se ve školním prostředí, a tím by dále prohluboval

nerovnosti, které se zde objevují. Tento přístup není zároveň funkční v případě, že žactvo a studentstvo přichází do školy po dosavadní odlišné genderové socializaci a nemá stejnou startovní čáru. Tu je nejprve třeba narovnat, k čemuž právě slouží genderově senzitivní přístup. Skrze genderově senzitivní vzdělávání by bylo možné se propracovat k genderově neutrálnímu vzdělávání, které je považováno za ideální přístup.

5. Přehled dostupné literatury

Genderová dimenze v obsahu vzdělávání je relativně nové téma, nicméně různé aspekty genderové dimenze a genderové perspektivy (často pod jinou terminologií) ve vzdělávání již zpracovali jak čeští/české, tak zahraniční autoři/autorky. Genderovou dimenzí v obsahu vzdělávání se ve svém bádání zabývá Lucie Jarkovská (např. 2008; 2009; 2013), která se zaměřuje na různé aspekty genderové dimenze ve vzdělávání nižších stupňů. Na vyšší stupně vzdělávání (nejen) se koncentruje Irena Smetáčková (např. 2007; 2009). Genderové problematice ve vzdělávání se věnuje také Dagmar Křišová (Rédei & Sáfrány (Eds.), 2019; Křišová, 2020), která ve svých publikacích analyzovala obsah kurikulárních dokumentů se zaměřením na gender. Poznatky a postupy v rámci integrace genderové perspektivy a dimenze do vzdělávání shrnuje také kapitola v metodice *Jak na změnu: Genderová rovnost ve výzkumné instituci* (2020) z produkce NKC – gender a věda.

Na integraci genderové dimenze do vzdělávání se v návaznosti na politiky a požadavky Evropské komise zaměřuje Rachel Palmén et al. (2020), která popisuje proces integrace genderové dimenze do obsahu vzdělávání na případové studii tří zemí, kde analyzovala intervence na státní či institucionální úrovni v oblasti integrace genderové dimenze do obsahu vzdělávání a výzkumu. Integrací genderové dimenze do obsahu v návaznosti na politiku Evropské komise v Evropském výzkumném prostoru (European Research Area, ERA) se zabývají také Jordão a Diogo (2022) ve studii dopadu politik na implementaci genderové dimenze do obsahu na konkrétní univerzitě. Proces integrace genderové dimenze do vysokoškolských struktur analyzuje Jansen-Schulz (2008).

The Catalan University Quality Assurance Agency (2019) vydala příručku *General framework for incorporating the gender perspective in higher education teaching* (Obecný rámec pro integraci genderové perspektivy do univerzitního vzdělávání), kde detailně popisuje, co genderová dimenze ve vysokoškolském vzdělání znamená, jak ji do vzdělávání integrovat, a nabízí konkrétní případy genderové dimenze v různých vzdělávacích oblastech/oborech. Další příručkou je *Handbook for Creating a Gender – Sensitive Curriculum Teaching and Learning Strategies* (Kitchener, 2022), která představuje velké množství případových studií v různých oblastech integrace genderové dimenze do vzdělávání. V rámci projektu *Gearing roles* též vznikl checklist, podle kterého je možné prostřednictvím sebehodnocení evaluovat kurikulum z pohledu genderu (Humbert, Clayton-Hathway & Tzanakou). Podobný checklist obsahuje také příručka *Gender ve vysokoškolském kurikulu* (Smetáčková, 2015), která popisuje přínos genderové dimenze v kurikulu, zkoumá, jak ji začlenit do jednotlivých oblastí, a obsahuje také nástroj pro sebe(vy)hodnocení genderových kompetencí vyučující/vyučujícího. Příklady dobré praxe v oblasti integrace genderové dimenze do vysokoškolského kurikula nabízí příručka *Collected good practices in introducing gender in curricula* (2017).

Vzdělávání učitelů a genderovou problematiku v kurikulu tohoto vzdělávání najdeme v příručce z produkce UNESCO (2015), která obsahuje také podrobnější pohled na kurikulum jako takové a jeho formy v kontextu genderu a genderové rovnosti. Příručka *Genderově citlivá výchova: Kde začít?* (Babanová & Miškolci, 2007) obsahuje popis různých aspektů genderové dimenze ve vzdělávání a nabízí praktické tipy a aktivity, které mohou učitelé/učitelky využít při výuce.

Existují také příručky zabývající se genderovými tématy a genderovou problematikou v konkrétních vzdělávacích oblastech/předmětech (nejčastěji se jedná o oblast občanské výchovy a základů společenských věd). Na tuto oblast se zaměřuje příručka *Gender ve škole* (Smetáčková & Vlková, 2005), která je rozdělená podle různých kategorií objevujících se v rámci této oblasti a nabízí teoretické znalosti a praktické informace pro výuku. Obdobné zaměření má také příručka Labischové a Gracové (2013), která mimo obecného úvodu ke genderové problematice ve vzdělávání obsahuje také přímo navržené části vyučovacích hodin, které může vyučující zahrnout do své výuky. Metodika pro přípravu budoucích učitelů/učitelky i dalšího vzdělávání současných vyučujících (Křišová & Polánková, 2020) nabízí do hloubky zpracované téma genderově citlivého vzdělávání a všech jeho aspektů společně s postupy, cvičeními a konkrétními příklady. Shrnující text s přehledem doporučených publikací věnujících se tématu genderové rovnosti ve vzdělávání zpracovaly Smetáčková a Babanová (2016). Publikace nabízí základní texty k různým aspektům genderové problematiky ve vzdělávání především pro pedagogické pracovníky a je dobrým zdrojem i v rámci sebevzdělávání.

5.1. Současný stav vzdělávání budoucích vyučujících v kontextu genderové problematiky

Integrace problematiky genderových témat do kurikula vzdělávání budoucích vyučujících není nijak zákonně ustanovená. Je tedy na každé vysoké škole, zda studujícím v této oblasti vzdělání nabídne. Existují VŠ, které nabízejí předmět zabývající se genderem / genderovou rovností, pouze v minimálním počtu případů je ovšem takový předmět povinný. V současné chvíli také nejsou k dispozici bližší informace od MŠMT či jiných státních institucí týkající se problematiky genderové dimenze v obsahu (MŠMT, 2019). Neexistuje ani větší nezávislý průzkum mezi vyučujícími či studenty/studentkami učitelství v oblasti porozumění a přístupu ke genderovým otázkám. Dílčí sondy zaměřené na konkrétní témata z oblasti genderové problematiky ovšem ukazují, že jsou tato témata bez metodické pomoci vnímána jako zbytečná či náročná (Krásenská, 2022; Šelepová Mikulka, 2022).

6. Inkluzivní vzdělávání

Genderová rovnost ve vzdělávání je silně propojena s inkluzivním vzděláváním. Inkluzivní vzdělávání cílí na vzdělávání každého jedince ve vzdělávacím procesu a chce, aby měl každý jedinec přístup ke vzdělávání, aby každý mohl na vzdělávacím procesu participovat a dosáhnout plného potenciálu a úspěchu. Snahou inkluzivního vzdělávání je tedy to, aby každý jedinec měl stejné šance na vzdělávání, aby byl rozvíjen plný potenciál a individualita každého jedince a aby byla rozvíjena kooperace a socializace mezi všemi jedinci ve škole (Pivarč, 2020). Jedná se o stejné principy jako u snahy o genderovou rovnost ve vzdělávání a právě integrace genderové dimenze do vzdělávání a jeho obsahu může být cestou k inkluzivnějšímu vzdělávání. Pokud nejsou dostatečně reprezentováni všichni jedinci, pokud se ve vzdělávání nepracuje se zkušenostmi každého jedince, pokud je ve

vzdělávacím procesu nějaká skupina přehlížena či ignorována, pak není možné naplňovat principy inkluzivního vzdělávání, principy rovnosti a spravedlnosti.

6.1. Inkluzivní kompetence

Inkluzivní vzdělávání, stejně jako genderově rovné a spravedlivé vzdělávání vyžadují specifické kompetence, které by si vyučující měli osvojit. Díky těmto kompetencím získá učitel/učitelka znalosti a dovednosti, ale také postoje a hodnoty, které bude uplatňovat při výuce a ve školním prostředí.

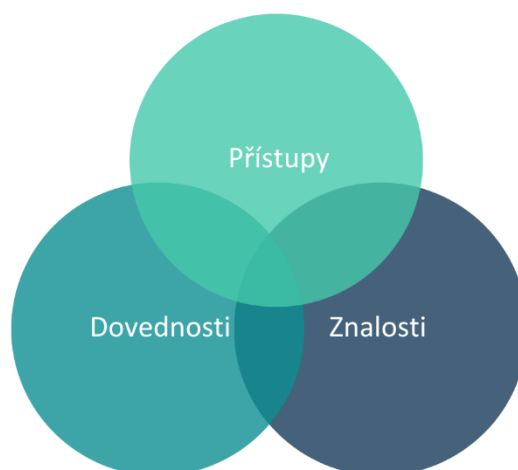
Inkluzivní vyučující

- má znalosti z oblasti inkluzivního vzdělávání,
- umí pracovat s rozmanitou skupinou žactva a studentstva,
- dokáže identifikovat odlišnosti žactva a studentstva a pracovat s nimi,
- motivuje žactvo a studentstvo v různých aspektech učení,
- ve svých hodinách pracuje efektivně s rozdělováním studujících do různých heterogenních skupin,
- efektivně spolupracuje s dalšími vyučujícími a pedagogickými pracovníky/pracovnicemi, stejně jako s rodiči a zákonnými zástupci/zástupkyněmi,
- evaluuje stav svého poznání, které neustále aktualizuje a rozšiřuje, vzdělává se a sebevzdělává se (Svoboda & Zilcher, 2020).

6.2. Genderové kompetence

Aby zohlednění a integrace genderové dimenze do vzdělávacího procesu fungovaly, je potřeba rozvíjet u budoucích učitelů/učitelek (a všech zaměstnaných ve školství) genderové kompetence. Genderové kompetence jsou klíčovými kompetencemi, které staví na znalostech problematiky genderu a genderové rovnosti, schopnosti identifikovat znevýhodňující struktury, které se pojí s genderovou problematikou a schopností s těmito strukturami pracovat. Mainstreaming genderových kompetencí může vést ke genderově orientované fakultní a univerzitní kultuře, respektive školní kultuře. Pedagogové/pedagožky, výzkumní pracovníci/pracovnice i akademičtí asistenti/asistentky mají zodpovědnost za kvalitu výuky, vzdělávacích programů a rozmanitost vyučovacích metod i obsahu. Rozvíjení genderových kompetencí je zaměřeno na rozpoznání genderových vztahů v kulturách fakult, včetně jejich pozitivních a negativních dimenzí. Vyučující by měli genderové kompetence nejen získat, ale také by měli být schopní je předat svým studujícím a uvážit je při svém výzkumu. Tyto kroky mohou podpořit celkovou změnu atmosféry univerzit (Jansen-Schulz, 2008; Blickhäuser & von Bargen, 2007).

Genderové kompetence znamenají získání znalostí genderové problematiky a všech jejích aspektů (znalosti), aplikování znalostí různých aspektů genderové dimenze do procesů vzdělávání ve své pedagogické praxi (dovednosti) a osvojení specifických přístupů a způsobů komunikace se studujícími a dalšími aktéry vzdělávacího procesu (přístupy) (Mahr et al., 2021).

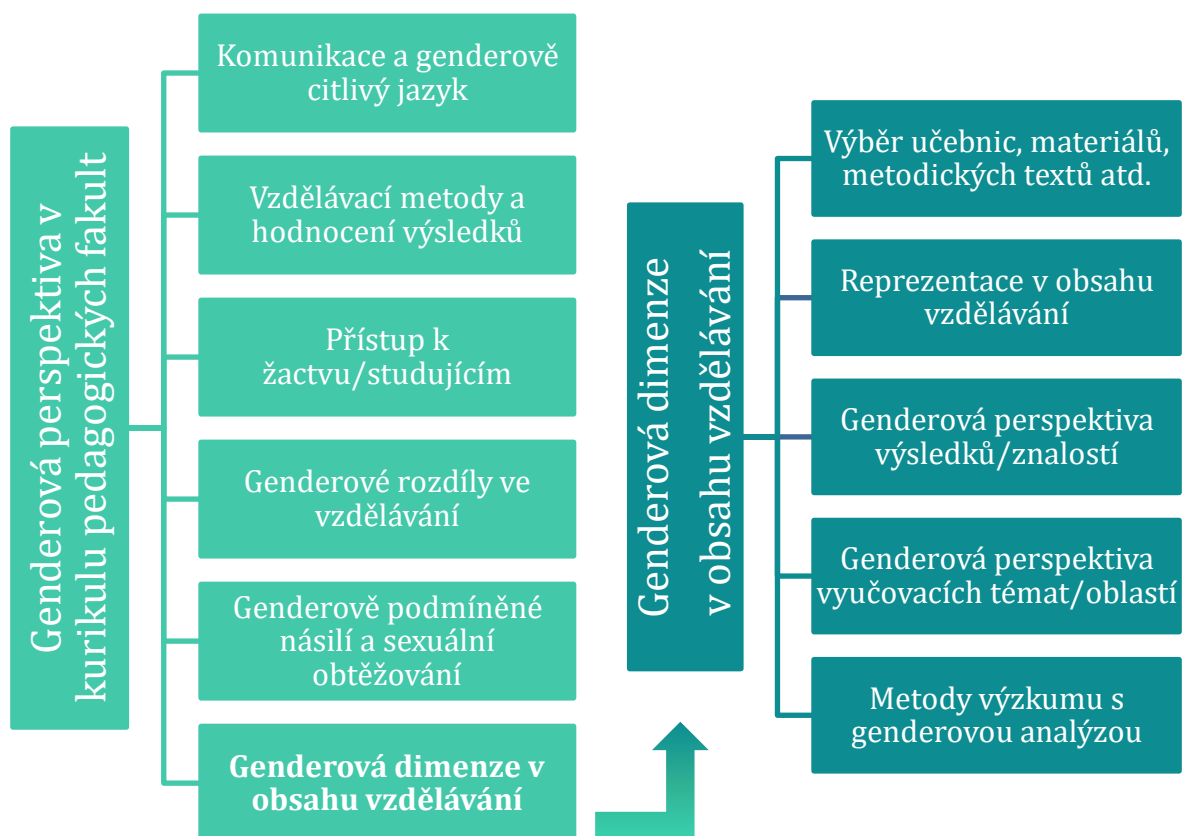
Obrázek 1 Komponenty genderové kompetence

Vzdělávání v oblasti genderové problematiky a zcitlivování vůči genderové dimenzi ve vzdělávání je dlouhodobým procesem. Vyučující se neustále vzdělávají a zdokonalují ve svých vyučovaných předmětech, aby obsah jejich hodin byl aktuální a bral ohled na nejnovější poznatky z oboru. Součástí tohoto rozvoje by mělo být právě také vzdělávání v oblasti genderové dimenze, zcitlivování vyučujících vůči této perspektivě a její integrace do obsahu vzdělávání jednotlivých předmětů i do školní kultury. Toto zcitlivění není jednorázovým procesem, nýbrž postupným posunem směrem ke genderově citlivému vzdělávání.

7. Genderová dimenze ve vzdělávání budoucích učitelů/učitelek

Genderová perspektiva má své místo v různých oblastech vzdělávání budoucích učitelů/učitelek. Vedle genderové dimenze obsahu vzdělávání (tedy věcné náplně vzdělávání) se genderová perspektiva projevuje v komunikaci všech účastníků/účastnic procesu vzdělávání, v prostředí školy, ve složení učitelského sboru i ve vztazích žactva a studentstva mezi sebou, stejně jako vyučujících mezi sebou i všech dohromady.

Níže uvádíme možné znázornění genderové perspektivy ve vzdělávání se zaměřením na genderovou dimenzi v obsahu a další aspekty genderové perspektivy. Přestože v této příručce pracujeme s jiným rozřazením, toto schéma jsme zařadily pro lepší ilustraci tohoto komplexního tématu.

8. Genderová dimenze v obsahu vzdělávání

Možností, jak zařadit genderovou dimenzi do obsahu vzdělávání, je více. Respektive existuje více přístupů ke kategorizaci genderové dimenze. Na základě dostupné literatury a opatření ve strategických dokumentech jsme pro tuto metodiku zvolily dělení podle typu vyučovaných předmětů. Takové rozdělení dává prostor ukázat, kam všude je možné integrovat genderovou dimenzi v obsahu vzdělávání a jakými způsoby toho co nejefektivněji dosáhnout. Toto rozdělení také umožňuje nahlédnout na komplexnost problematiky genderové dimenze v obsahu vzdělávání.

Vzdělávání budoucích učitelů a učitelek se dělí primárně podle oboru, který bude studující vyučovat. Těchto oborů je velké množství v mnoha různých variacích (obvykle si studující vybírá dvě zaměření). Vedle těchto oborových předmětů studují budoucí učitelé/učitelky také předměty zabývající se pedagogikou a psychologií, které jsou ve vzdělávání stěžejní. Tyto předměty bývají pro studující stejné, ať už si vyberou jakékoli zaměření (případně pokud nejsou stejné předměty, pak je společný pedagogicko-psychologický základ, ze kterého je povinné vybrat si konkrétní předměty v oblastech pedagogiky a psychologie). Dále jsou součástí vzdělávání budoucích učitelů/učitelek didaktické předměty, které mají za cíl připravit na to, jak vyučovat, tedy jak provádět pedagogickou diagnostiku a volit adekvátní didaktické postupy v oborových předmětech. V neposlední řadě jsou součástí výuky metodologické předměty, které studující uvedou do vědecké a výzkumné činnosti. Příručka je

vytvořena tak, aby byla k užítku co největšímu množství vyučujících vysokých škol a univerzit připravujících budoucí učitele/učitelky bez ohledu na jejich zaměření.

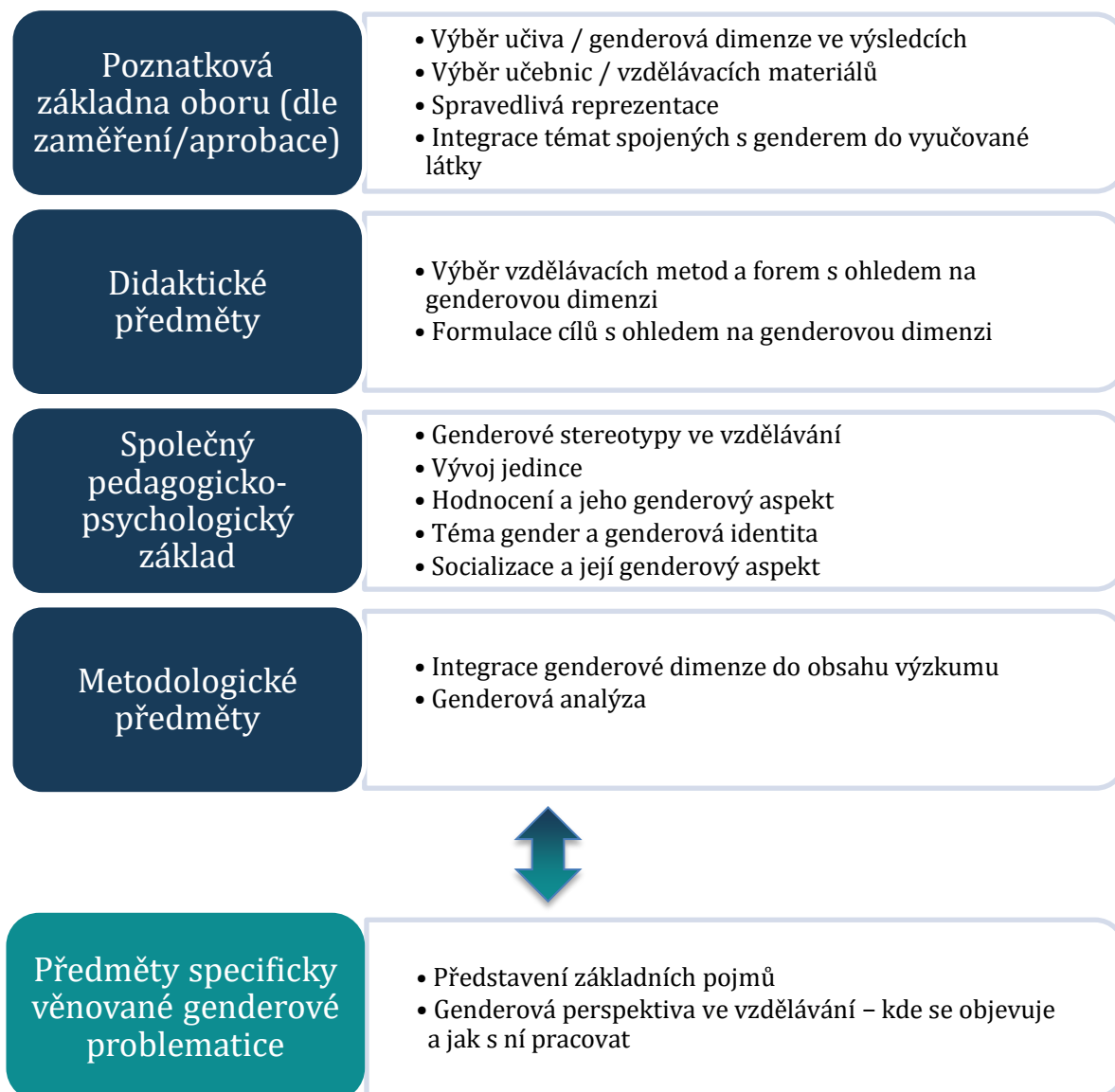
8.1. Skryté kurikulum a genderový aspekt

Skryté kurikulum označuje to, co se *žáci ve škole učí a není to záměrně komunikováno učiteli a školním systémem*. Skryté kurikulum můžeme v obecné rovině chápat jako *neoficiální pravidla, rutiny a struktury školy, ve kterých se žáci a žákyně učí vzorce chování, hodnoty, názory a postoje*. Skryté kurikulum se tedy může projevit ve *školních normách, ceremoniálech, rituálech, dokumentech a způsobech hodnocení studentů, o přestávkách, na chodbách, na obědě, ve volnočasových aktivitách, skrze diskurs ve školní třídě, atmosféru ve třídě, kázeňský systém, prostorové uspořádání školní třídy, v učebnicích, a dokonce i ve formálním kurikulu* (Lojdová, 2015).

Genderová dimenze ve skrytém kurikulu je důležitým elementem, protože má vliv na utváření postojů studentstva a žactva. V rámci skrytého kurikula získávají jedinci to, co není školou a vyučujícími přímo komunikováno v obsahu vzdělávání. Mohou to být postoje, hodnoty, pravidla či konkrétní vzorce chování (Lojdová, 2015). Předaný obsah si tak může studentstvo a žactvo osvojit, aniž by to vyučující plánovali, nebo si toho byli dokonce vědomi. Proto je vedle genderové dimenze v obsahu vzdělávání důležité zaměřit se také na kulturu školy, komunikaci, chování a přístupy všech aktérů v ní a na celkovou atmosféru ve škole. Právě skryté kurikulum je místem, kde se objevují genderové stereotypy a předsudky, místem, kde je podporované a reprodukováné dichotomické rozdělení studentstva a žactva podle pohlaví/genderu a které komplikuje, či dokonce znemožňuje studujícím se z tohoto stereotypního rozdělení dostat a naplnit tak svůj potenciál. Může se zde jednat o použití genderově citlivého jazyka ve výuce i mimo ni, komunikaci vyučujících mezi sebou, přístup vyučujících ke studujícím mimo vyučovací hodinu. Dále se může jednat o organizaci hodiny, výběr a rozdělování aktivit podle stereotypních vzorců, seskupování studujících, ať už k různým aktivitám či předmětům podle stereotypního rozdělení na „klučičí“ a „holčičí“ aktivity/předměty.

8.2. Začlenění genderové dimenze do obsahu vzdělávání

Jak již bylo výše zmíněno, genderová dimenze se ve vzdělávání projevuje v mnoha různých aspektech. V následujícím grafu znázorňujeme rozložení konkrétních aspektů genderové dimenze s ohledem na strukturu vzdělávání budoucích vyučujících.

8.3. Poznatková základna oboru

Oborovými předměty ve vzdělávání budoucích učitelů myslíme ty, které jsou vztažené ke kvalifikaci vybrané studujícími. Většinou si studující vybírají dvě takové kvalifikace, je ale možné studovat i pouze jednu. V rámci oborových předmětů jde především o obsah vyučované látky z pohledu genderové dimenze.

Genderovou dimenzi lze do oborových předmětů zařadit v rámci těchto aspektů:

- **Výběr učiva / genderová dimenze ve vyučovaných výsledcích**
 - Výběr učiva je složitá záležitost. Učitelé a učitelky by měli do hloubky znát předmět, který učí, a ideálně také mít přehled o nejnovějších poznatcích v dané oblasti. Podle této znalosti je potřeba vybrat obsah tak, aby pokryl požadované cíle, aby díky němu žáci/žачky a studující danou látku pochopili, aby vybraný obsah byl co nejvhodnější a nejefektivnější pro učící procesy. Vedle toho je důležité také to, jaké hodnoty a

normy se v obsahu objevují, zda se v něm objevují nějaké agendy a zda obsah spravedlivě reprezentuje všechny. Smyslem výuky je vést žactvo a studentstvo nejen k osvojení učiva ve smyslu určitých konkrétních poznatků, ale také analytického a kritického přístupu k nim.

- Ať chceme, nebo ne, obsah učiva není tvořen a vybírán ve vakuu, nýbrž se do něj propisují okolnosti a subjektivní názory a pojetí. Nelze jej tedy považovat za stoprocentně objektivní ani za neutrální. Je tedy potřeba zohledňovat efekt a dopady na studentstvo a žactvo, a to jak přímé, tak i nepřímé.
- Proto je potřeba zohlednit genderovou dimenzi a ptát se: Přináší učivo optiku a zkušenosti jak mužů, tak i žen? Nemá učivo zatížení jednostranným (např. patriarchálním) pohledem na svět, společnost a jedince? Obsahuje učivo principy rovnosti, spravedlnosti a inkluze? Reprezentuje učivo všechny jedince, dává příležitost ke ztotožnění každému ze studentstva a žactva?
- Vedle genderové dimenze je důležité také myslet na další dimenze a přistupovat k tomuto i dalším krokům v této metodice intersekcionalně, tedy brát v úvahu i jiné kategorie, např. etnicitu, rasu, sexuální orientaci či socioekonomický status a to, jak se protínají právě s genderem a pohlavím.
- Shrnutí: Studující dokážou kriticky zhodnotit učivo daného předmětu či oblasti a umí posoudit jeho kontext. Pro svou výuku je studující schopen vybrat takový obsah, který zajistí komplexní, rozsáhlý, reprezentativní pohled na danou problematiku svého předmětu/oblasti, ve kterém je zohledněna (mimo jiné) dimenze genderu a který zároveň koresponduje s koncepcí předmětu.

• Výběr učebnic / vzdělávacích materiálů

- Ne všechny učebnice a další výukové materiály jsou genderově citlivé, některé obsahují genderové stereotypy a předsudky, v některých jsou nedostatečně zastoupeny ženy nebo muži a objevují se v nich stereotypní rozdělení rolí v různých oblastech života. Chápeme, že výběr učebnic je záležitostí i dalších faktorů než pouze svobodné volby konkrétního učitele/učitelky, přesto je možné být součástí tohoto rozhodnutí. Další vzdělávací materiály už jsou pak převážně v gesci konkrétního učitele/učitelky. Pokud není možné tento výběr ovlivnit, je pak užitečné studující upozorňovat a vysvětlovat problematické nebo chybějící části.
- U materiálů je důležité soustředit se především na obrazový obsah, jazykový obsah, zobrazování žen a mužů a jejich rolí a spravedlivou reprezentaci (viz níže). Pro detailnější posuzování učebnic a jiných materiálů lze použít text *Pomůcka při posuzování genderové korektnosti učebnic* (MŠMT, 2004) nebo např. kapitolu Učivo a učebnice v příručce *Gender ve škole* (Smetáčková, 2006).
- Při výběru učebnic a dalších materiálů je vhodné posuzovat ne pouze samotné genderové hledisko, ale hledisko intersekcionalní. Vedle genderových stereotypů se v učebnicích často objevují také další stereotypy a předsudky, např. národnostní či rasové.
- Dalším důležitým aspektem při výběru učebnic je genderově citlivý jazyk, tedy takový jazyk, který nediskriminuje žádného jedince či skupinu, který nezneviditelnuje a který je korektní, adekvátní a relevantní. Jazyk použitý v učebnicích by neměl

znevažovat žádného jedince či skupinu, neměl by obsahovat stereotypy či předsudky a nikoho nevynechávat.

- Shrnutí: Studující dokážou posoudit, která učebnice / vzdělávací materiál je z hlediska genderové dimenze vhodná a která není, umí poukázat na případné stereotypy/předsudky, které se v učebnicích a materiálech objevují, a vysvětlit je.

Příklad

Ukázka z knihy *PŘÍRUČKA PRO POSUZOVÁNÍ GENDEROVÉ KOREKTNOSTI UČEBNIC* (Knotková, Smetáčková & Valdrová, 2004)

Genderově nekorektní příklady:

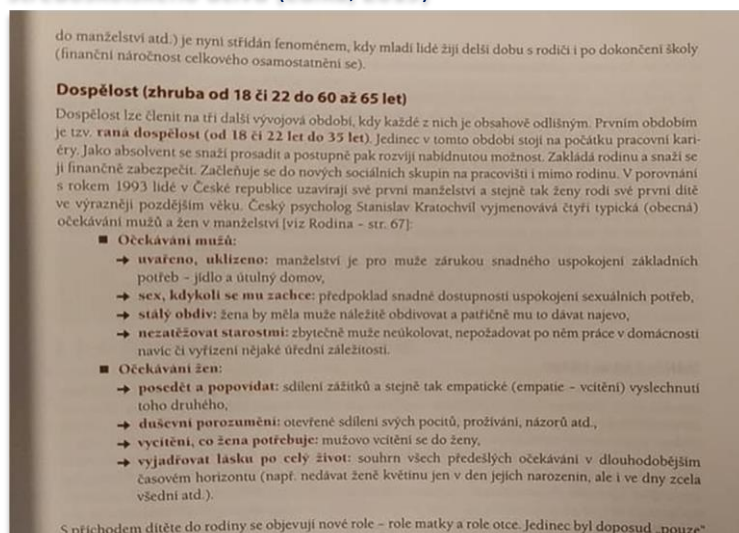
„Je nutné se hádat? Nemluvit spolu? Pomlouvat se (většinou mezi děvčaty)?“ (*Občanská výchova pro 6. ročníky*, str. 27)

„Maminky si sednou k šití, k pletení, pěstují květiny nebo neustále vymýšlejí způsoby, jak zpestřit jídelníček. Chodí na gymnastiku, rády si zajdou do kina nebo do divadla. Mnozí tatínkové sbírají známky, staré mince, kutí v dílnách, kde vyrábějí užitečné doplňky pro domácnost.“ (*Občanská výchova pro 6. ročníky*, str. 22)

„Nyní pár slov o Jackovi. Nemusíme ho představovat – on je šťastný mladý muž. Každý den má schůzku se Susan. Je velmi chytrý a Susan si je jistá, že on dokáže vysvětlit všechny druhy problémů. Pracuje v exportním oddělení s jejím otcem. Zajímavé, že? Když jsou spolu, mohou neustále mluvit o vývozu a českých výrobcích. Ale Jack o tom nesmí mluvit se Susan. Zamilované dívky nemají rády příběhy o zahraničním obchodu.“ (*Angličtina pro jazykové školy 1.*, str. 59).

Příklad

Ukázka z učebnice *Občanský a společenskovední základ – přehled středoškolského učiva* (Edika, 2019)

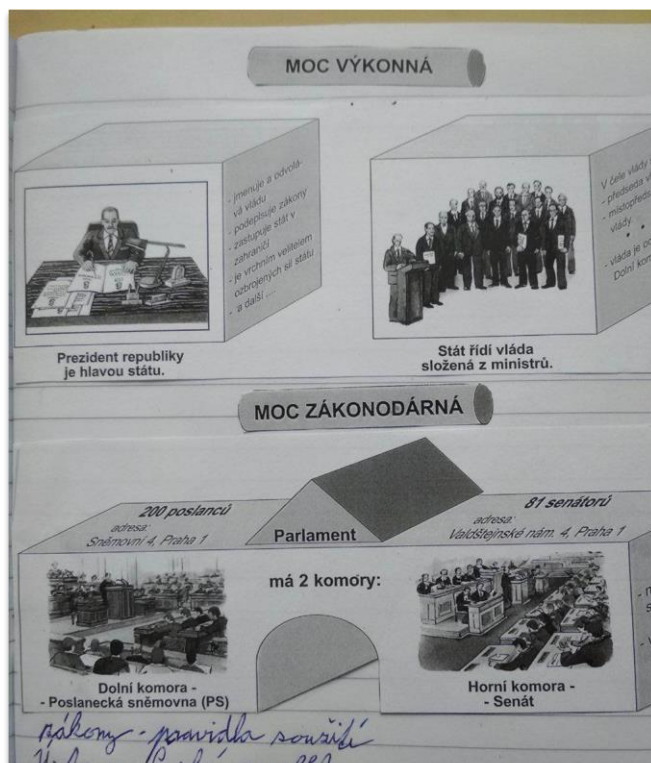
• Reprezentace ve vzdělávacích materiálech

- Ve většině předmětů se ve vyučované látce objevují osobnosti. Ať jde o aktéry historických událostí, osoby reprezentující nějakou konkrétní oblast, téma, nebo autory/autorky uměleckých, literárních či jiných děl.

- V naprosté většině se jedná o mužské reprezentanty europoidní rasy, což může vést ke stereotypnímu pohledu na daný obor/téma/oblast. V důsledku to může mít vliv na jejich představu o světě a hybatelských silách, ale i na rozhodování studujících o jejich budoucím směřování.
- Měli bychom znát svůj obor do hloubky, tedy včetně důležitých aktérů a akterek, kteří se v něm pohybovali (a pohybují), a tudíž bychom měly být schopni představit nejen důležité muže, ale také důležité ženy či další osoby z podreprezentovaných skupin.
- Vedle přímého zviditelnění konkrétních osobností je také dobré vědět, z jakého důvodu se v konkrétních oblastech objevuje více osob jedné skupiny – (typicky) mužů – a studujícím tuto skutečnost vysvětlit a popsat kontext vedoucí k tomuto výsledku.
- V různých historických obdobích a politických situacích měli ženy a muži různé role, různé pravomoci, povinnosti a společenský vliv. Studující by měl být schopen reflektovat tyto rozdíly. Vysvětlit je a zahrnout do obsahu vzdělávání perspektivu jak mužů, tak žen (opět ideálně s intersekcionalním přesahem).
- Vedle reprezentace osob je důležitá také reprezentace různých životních stylů a životních drah tak, aby se zde neobjevovaly stereotypy a automaticky netlačily zástupce a zástupkyně specifických skupin do stereotypně nastavených kategorií.
- Cíl: Studující má přehled o aktérech/aktérkách svého oboru a dokáže vybrat jeho reprezentující tak, aby byl výběr vyvážený a motivující pro všechno studentstvo a žactvo. Pokud v některých oblastech není dostatečné zastoupení, studující je schopen na tuto skutečnost upozornit a vysvětlit možné důvody.

Příklad

Pracovní listy ve vlastivědě – zastoupení pouze mužů

Příklad

Kapitola *On the Possibility of Physics* z knihy *Meta-Philosophical Reflection on Feminist Philosophies of Science* (Harrell, 2016).

„Učebnice fyziky jsou známé tím, že vyvolávají dojem, že historie fyziky se odehrála v rámci lineárního vývoje velkých objevů učiněných osamělými pány vědci (...). Nepřekvapivě lidé pak berou sami sebe jako méně schopné přispívat, mít iniciativu, když historie nezahrnuje další členy jejich skupiny, ty, se kterými spolupracovali a kteří se podíleli na těchto objevech a vynálezech (...). Všechny tyto faktory vedou k očekávání, že úspěšní fyzici musí být osamělí, mužští géniové, kteří budují nové teorie a znalosti pouze svou vlastní silou osobního intelektu.“

Od mnoha různých typů jedinců, nejčastěji (i když ne výlučně) žen, se prostě neočekává, že budou zdrojem fyzikálních znalostí. Internalizace těchto kognitivních očekávání vede ke zvýšení (implicitní) diskriminace, snížené účasti a menších šancí na úspěch (...). Internalizace těchto kognitivních očekávání nejen vylučuje lidi z oblasti fyziky, ale také může potenciálně eliminovat různé způsoby poznání a budování znalostí. Pokud se očekává, že znalosti budou produktem geniálního jednotlivce, pak výsledky spolupráce budou čelit vyšší důkazní a argumentační laťce jednoduše proto, že neodpovídají dominantním očekáváním.

- Integrace tématu genderu do vyučovaného kurikula – gender a genderová rovnost

- Genderová dimenze v obsahu vzdělávání v sobě zahrnuje přímo také témata genderu a genderové rovnosti jakožto vyučované látky, tedy výuku o tom, co je to gender a co jsou principy genderové rovnosti. Prostor pro témata genderu nebo genderové rovnosti najdeme ve více předmětech či oblastech, než bychom nejspíš čekali.
- Studující by měli být s genderovou problematikou obeznámeni (v takové hloubce, která je relevantní pro jejich předmět), znát kontext a umět navázat téma gender či genderovou rovnost na témata svého předmětu.
- V ideálním případě by měla vysoká škola / univerzita nabízet samostatný povinný předmět týkající se genderové problematiky. Současné snahy se ovšem odklánějí od „nafukování“ kurikul, tedy přidávání obsahu. V takovém případě je možné integrovat témata genderu a genderové rovnosti do různých předmětů, kde mají své místo. Níže uvádíme předměty, kam je možné témata genderu a genderové rovnosti integrovat v rámci rámcových vzdělávacích programů (RVP), příprava budoucích

vyučujících v této problematice by se pak objevila v korespondujících předmětech vysokoškolského studia, které připravují právě na konkrétní předměty či oblasti¹.

- Obory a předměty, ve kterých je prostor pro téma genderu a/nebo principy genderové rovnosti:

První stupeň ZŠ

- Člověk a jeho svět (vzdělávací oblast)
 - Již v prvostupňových předmětech či oblastech je možné (a žádoucí) představit studujícím pojmy, jako je gender, genderová identita, genderové role a stereotypy. V oblasti *Člověk a jeho svět* jsou to pak především tematické okruhy *Lidé kolem nás* a *Člověk a jeho zdraví*.
- Anglický jazyk, německý jazyk, další cizí jazyk
 - U cizích jazyků je možné na téma genderu narazit při tématech jako např. Já a moje rodina, Osobnost a jiné, na témata a principy genderové rovnosti pak např. u témat týkajících se společnosti, demokracie atd.
- Tělesná výchova
 - Tělesná výchova se zaměřuje ve větší míře na fyzické zdraví a odolnost jednotlivce, i tato oblast má ale podpořit žáky v duševní a sociální zdatnosti. Téma genderu je zde možné rozvést opět samostatně nebo v návaznosti na téma pohlaví.

Druhý stupeň ZŠ a SŠ

- Přírodopis/Biologie
 - Věda o přírodě v sobě zahrnuje také vědu o člověku. Biologie pracuje s tématem pohlaví a jeho aspekty (chromozomy, hormonální systémy, fyziologie), které nabízí porovnání a vysvětlení rozdílů mezi pohlavím a genderem. Téma genderu může být propojené také s tématem sexuality a sexuální orientace.
- Občanská výchova, základy společenských věd
 - Výchovy směřující ke vzdělávání v občanské a společenskovední problematice obsahují mj. zaměření na člověka jako jedince a člověka ve společnosti. Výuka o genderu a pohlaví je v těchto oblastech esenciální. Zároveň se mají např. v oblasti *člověk ve státě* objevit témata lidských práv a např. také ideologií, které nabízí prostor pro vysvětlení feminismu a emancipačních hnutí.
 - Do občanského a společenskovedního základu patří také sociologie a psychologie, ve kterých je prostor k tématu genderu a genderové rovnosti rozsáhlý. Témata genderu je možné zařadit k oblastem identity, socializace, motivace a dalším.
- Výchova ke zdraví
 - Výchova ke zdraví má za cíl podpořit každého jedince (a zároveň komunitu) ve zdravém psychickém a fyzickém vývinu a fungování.

¹ Předměty pedagogicko-psychologického základu a oborových didaktik pak nenavazují přímo na RVP, ale navazují na obecnější pedagogické principy (např. na inkluzi).

Pro splnění této oblasti je seznámení se s pojmy pohlaví a gender a jejich porozumění stěžejní.

- Anglický jazyk, německý jazyk, další cizí jazyk
 - Jako u prvostupňové výuky cizího jazyka je zde možné probrat téma genderu stejně jako v jiném předmětu, pouze za použití konkrétního cizího jazyka.
- Tělesná výchova
 - Viz výše
- Shrnutí: Studující znají problematiku genderu, umí vysvětlit základní pojmy a předat základní definice. Studující dokážou identifikovat prostor pro zpracování témat genderu a genderové rovnosti a zakomponovat je do konkrétních předmětů.

Příklad

Univerzita Palackého v Olomouci nabízí předmět **Gender v současné němčině**, na kterém lze vidět, jak hluboce je možné integrovat genderová témata do předmětů, v tomto případě do cizích jazyků.

Obsah předmětu:

Základní pojmy vztahující se k genderovým studiím (gender, genderová role, genderová identita, genderové stereotypy). Genderově senzitivní výuka (komunikace mezi vyučujícími a žáky/němi, generické maskulinum vs. genderově vyvážený jazyk, rovné šance ve výuce, učebnice a výklad učiva z genderové perspektivy, práce s obrazem s genderovou tematikou). Koncept queer a queer pedagogika/didaktika.

Výstupy předmětu

Po absolvování předmětu by studenti měli být schopni: - definovat a vysvětlit základní pojmy týkající se genderu - vysvětlit a popsat aspekty vztahu mezi kategorií genderu a vyučovací praxí - objasnit vliv jazyka v učitelské praxi z genderové perspektivy - aplikovat prostředky genderově senzitivní výuky ve vlastní praxi - analyzovat a interpretovat učební materiály z perspektivy rovných šancí a genderově senzitivní výuky - navrhnout vlastní genderově senzitivní materiály.

https://stag.upol.cz/portal/studium/prohlizeni.html?pc_pagenavigationalstate=AAAAAAQAEOTA1NxMBAAAAAAQAlc3RhGVLZXKAAAABABQOtOlyMzM3MjAzNjg1NDc2OTQwOAAAAA*#prohlizeniDetail

- **Integrace genderových témat do vyučovaného kurikula – další genderová témata a genderová perspektiva**
 - Vedle vzdělávání o tom, co je to gender, by se ve výuce měla objevovat i další genderová témata a také genderová perspektiva. Výuka by měla zahrnovat zkušenosti nejen mužů, ale také žen (stejně jako jiných skupin), obsah vzdělávání by měl zohledňovat různé optiky nahlížení na témata, na problematiku, měl by být brán ohled na možné rozdíly ve výsledcích či dopadech na různé skupiny (např. na ženy a na muže).
 - Genderová perspektiva ve výuce poukazuje na to, že to, jak nahlížíme na svět a společnost, může být rozdílným zážitkem pro muže na straně jedné a pro ženy na straně druhé, že dění ve světě může mít jiné dopady na každého jedince, že nejobvyklejší reprezentace konkrétního problému není jedinou reprezentací.
 - Příklady genderové perspektivy v konkrétních předmětech:

- ICT a informatika: Digitální technologie nejsou vždy objektivní, mohou obsahovat a pracovat s genderovými stereotypy, předsudky a s genderovou diskriminací (např. nové nástroje AI, jako je třeba ChatGPT nebo jazykové překladatele používají generické maskulinum, nedokážou identifikovat femininní formy jazyka nebo přiřazují konkrétní vlastnosti či činnosti stereotypně). Stejně tak je naprosto klíčové zařadit genderovou perspektivu k tématům jako kyberšikana a obtěžování ve virtuálním prostoru, protože jejich podoba a dopady jsou různé pro různé skupiny žactva a studentstva.
- Dějepis: Historie je ve většině případů vykládána z mužského pohledu a prezentována na příkladech mužů. Je potřeba tuto skutečnost v první řadě reflektovat, ve druhé řadě potom doplnit tento pohled o pohled jiných skupin (např. žen).
- Člověk a svět práce: Trh práce a přípravu na budoucí povolání ovlivňují kromě jiných vlivů také genderové stereotypy a diskriminace. Tyto stereotypy mohou mít vliv na výběr zaměření jedince, na volbu střední a později i vysoké školy a samozřejmě také na volbu oboru a pozice budoucího povolání. Diskriminace se objevuje při náboru do zaměstnání i v jeho procesu.
- Zeměpis/geografie: Geografie svým zaměřením spadá pod přírodní, ale také společenské vědy. I při výkladu na téma prostoru je tedy důležité se zaměřit na vztah tohoto prostoru a lidí, čímž vyvstávají i otázky genderu a prostoru. V kontextu tohoto předmětu by měly být zahrnuty odpovědi na otázky, jako je např.: „Jak se genderové nerovnosti objevují po celém světě?“ „Proč je gender problematika důležitá pro pochopení prostoru a místa?“. Zařadit sem můžeme také plánování veřejného prostoru s ohledem na genderovou perspektivu. Pro budoucí vyučující může být užitečné se seznámit s feministickou geografii, která dopomůže pochopit, jak se právě gender promítá do témat v oblasti geografie.
- Český jazyk: Jazyk je nositelem kultury a projevují se v něm tedy také mezilidské vztahy, tedy i vztahy žen a mužů a jejich hierarchie. V hodinách českého jazyka je možné vysvětlit pojem generické maskulinum a jeho používání, dále osvětlit vztah genderu a skloňování, přechylování atd. Lze sem zařadit poznatky ze sociolingvistiky a konkrétně přímo z genderové lingvistiky.
- Výtvarná výchova: Genderovou dimenzi a genderová témata mohou být ve výtvarné výchově zohledněny v motivech výtvarných děl (např. stereotypní rozdělení rolí vyobrazených v um. dílech), v rámci reprezentace konkrétních umělců/umělek (nebo nedostatečné reprezentaci nějaké skupiny umělců/umělek v kontextu historického období), v historii doby a kontextu vzniku díla, kde se objevují (stejně jako v obecné historii) různé politické a společenské vztahy a konflikty, do kterých se nutně genderová dimenze propisuje. Je zde také prostor mluvit o stereotypních nálepkách konkrétních výtvarných činností a pracovat nejen s jejich destereotypizací, ale i dále s budoucím zaměřením, očekáváním a také s genderovými rolemi.

- Chemie: Také přírodovědné obory a oblasti nabízí mnoho prostoru pro genderová témata a genderovou dimenzi. Vedle reprezentace různých skupin vědců a vědkyň je možnost v chemii upozornit na rozdíly, které mají různé chemické prvky a sloučeniny na muže a ženu, rozdíly v chemickém fungování těl žen a mužů nebo např. různou intenzitu vystavení konkrétním chemikáliím v průběhu života v kontextu genderových rolí. Je zde také možné otevírat témata pracovních ochranných pomůcek, které se často vyrábějí pouze v jedné velikosti a že např. menším lidem (ženám i mužům) tyto pomůcky nesedí, což může vést i k ohrožení života, nebo že laboratoře bývají uzpůsobené průměrnému muži, což je kategorie, do které nespadají všichni, a což má vliv na práci v laboratoři.
- Kromě jednotlivých předmětů spadá genderová problematika také pod průřezová témata, a to nejen samostatně, ale také intersekcionálně (např. environmentální výchova, multikulturní výchova, osobnostní a sociální výchova, mediální výchova).

Příklad

Ukázka možné integrace genderové perspektivy do předmětu – publikace Matematika Globální rozvojové vzdělávání v hodinách matematiky (Schubertová & Vrbová, 2019)

KOLIK PLATÍ ZA TVOU PRÁCI?

Aktivita podporuje všeobecný přehled žáků v oblasti genderu, konkrétně v oblasti rozdílů v odměňování v důsledku pohlaví. Žáci pracují s tabulkou průměrných mezd mužů a žen v ČR v různých profesích a porovnávají je s realitou rozvojové země. Aplikují svoje dovednosti při výpočtu procent. Situaci v oblasti odměňování mužů a žen v ČR porovnávají s Gruzii.

POPIS

Na začátek hodiny diskutujeme se žáky: Přemýšleli jste o tom, jakou odměnu byste si v budoucnu představovali za svou práci? Na čem bude záležet výška vaší mzdy v zaměstnání? Rozdělíme žáky do skupin tak, aby v každé skupině byli jak zdatnější, tak slabší matematici. Pracují s pracovním listem Kolik platí za tvou práci (Příloha č. 1) a rozdělí si práci tak, aby se zapojili všichni členové skupiny. Cílem skupiny je nejenom vypočítat úlohy dle zadání, ale také zajistit, aby všichni členové skupiny pochopili postup řešení. Ve druhé úloze má každá skupina výpočty zadány pro různé pracovní obory (výběr oborů a množství je na učiteli, který se rozhoduje podle aktuální situace ve třídě). Po skončení práce skupiny sdílí výsledky pro jednotlivé obory. Dalším úkolem ve skupině je diskuze o rozdílech v odměňování mužů a žen – v ČR, v EU a v rozvojové zemi – Gruzii. Genderové téma budeme dále rozvíjet prostřednictvím pracovních listů Gruzie a Evropská unie (Příloha č. 3 a 5), kde jsou další úkoly zaměřené na výpočty s procenty. Na závěr hodiny společně diskutujeme: Překvapily vás výsledky vašich výpočtů? Jaké jsou podle vás důvody rozdílů v odměňování mužů a žen? Proč je podle vás rozdílná situace v různých zemích? Které jsou prioritní země zahraniční rozvojové spolupráce ČR?

Příklad

Integrace genderové dimenze do hodiny dějepisu podle příručky GENDER VE VZDĚLÁVACÍ OBLASTI ČLOVĚK A SPOLEČNOST (Labischová & Gracová, 2013)

Lydia Petránková člení svůj text tematicky, proto informace vztahující se k genderové tematice jsou koncentrovány vždy na několika stranách. O ženách ve středověku pojednává kapitola U přeslice (Petránková 2005, s. 60–63) nazvaná podle charakteristické práce žen, která zabírala většinu jejich času a stala se symbolem ženského pohlaví. O odívání se lze něco dovědět v kapitole Poctivý kraj a móda (Petránková 2005, s. 69–71). Po přečtení těchto kapitol (učitel vzhledem ke koncentraci informací může snadno zajistit potřebné části textu) by měl být žák schopen zodpovědět následující otázky:

- Jak byly dívky vychovávány a připravovány na manželský život? Srovnajte z tohoto pohledu dívku ze šlechtické a měšťanské rodiny s venkovankou.
- Co bylo jejich hlavním úkolem v manželství?
- Pokuste se vyjmenovat všechny činnosti, které musela venkovská žena zvládnout.
- Čím se odlišoval život měšťanské ženy?
- Jaká byla situace neprovdaných žen a vdov, které neuzavřely další sňatek?
- Jaký byl geografický prostor, v němž se středověká žena pohybovala?
- Kolik dětí průměrně přivádělv žen na svět a iak to ovlivňovalo jejich život.

8.4. Didaktické předměty

Didaktické předměty rozvíjejí u studujících znalosti a dovednosti k nastavování cílů, obsahu, metod a organizačních forem výuky, a to buď obecně, podle oborů (tedy skupin předmětů, např. přírodovědných), nebo podle jednotlivých předmětů zvlášť. Budoucí vyučující se učí nejen CO mají učit, ale také JAK to mají učit.

- V rámci výuky nastavuje vyučující **cíle** v různých oblastech vyučovacího procesu a na různých úrovních. Učitel/učitelka tyto cíle nastavuje s konkrétním předporozuměním různých aspektů. Součástí tohoto předporozumění mohou být také předsudky či stereotypy, včetně genderových.
 - Je tedy potřeba, aby si byl studující těchto předporozumění vědom a byl schopný formulovat cíle na základě reálných potřeb všeho studentstva a žactva. Cíle by měly odrážet také genderovou dimenzi výuky, studující by sem měl zařadit porozumění genderové problematice a zároveň by se měl vyvarovat předsudků a stereotypů.
- Učitel/učitelka se při výběru **výukových metod** rozhoduje pro činnosti a aktivity, kterými studentstvu a žactvu zprostředkují co nejefektivněji učivo a povedou k dosažení nastavených cílů. Nevhodně zvolené metody mohou nést riziko nedostatečného nebo špatného pochopení tématu, problému, nedostatečně rozvíjet potenciál žactva a studentstva. Při špatně vybraných vyučovacích metodách nemusí žactvo a studentstvo dosáhnout stanovených cílů nebo mohou dosáhnout cíle, ovšem jiného než plánovaného.
 - Výběr metod by měl být založen na individuálních potřebách všeho žactva a studentstva, studující by měl být schopen vybrat takové metody, které budou efektivní, a měl by umět metody střídat.
 - Metody by měly být vybírány se znalostí pedagogických i psychologických znalostí, s ohledem na velikost třídy, její složení, aktivitu a přístup každého jedince.
- Stejný postup by měl učitel/učitelka zvolit také při výběru **organizačních forem výuky**, tedy toho, jak bude výuka uspořádána. U nevhodně zvolených forem výuky se může stát, že nebude zapojeno všechno žactvo a studentstvo, že se někteří jedinci budou cítit vyčlenění, nebude možnost interakce všeho žactva a studentstva, případně specifických skupin atd.
 - Zapojeno by mělo být všechno studentstvo a žactvo, a to ideálně se stejnou intenzitou.
 - Nikdo by neměl být z vyučovacího procesu vyloučen.
 - Studenti/studentky a žáci/žačky by měli spolupracovat se všemi, případně v různorodých skupinkách či dvojicích. Dělení studujících by mělo probíhat s rozmyslem a mělo by být co nejefektivnější v kontextu vybraných metod.
- Při výběru a přiřazování aktivit by učitel/učitelka neměl tyto aktivity vybírat na základě pohlaví/genderu (např. při hodinách matematiky, fyziky atd. přiřazovat složitější aktivity a úkoly žákům či studentům, protože jsou tyto předměty „klučičí“, nebo žákům a studentům při hodinách přiřazovat zábavnější a kreativnější aktivity, protože „kluci mají takovou povahu“, a žákyním či studentkám např. přiřazovat aktivity na memorování, protože si myslí, že tyto aktivity „jsou dívkám bližší“). Aktivity by měly být vybrány na základě každého jedince a jeho potenciálu, aby byly pro každého studujícího co nejužitečnější.

- Shrnutí: Studující ví, jak se formulují cíle výuky a dokážou tyto cíle formulovat s ohledem na každého ze studentstva a žactva a zároveň s ohledem na celou třídu. Studující si jsou při formulaci cílů vědomi genderové dimenze a dokážou s ní v procesu formulace cílů pracovat. Studující znají různé metody a formy výuky a dokážou je kombinovat s cílem co nejefektivněji předat učivo a zapojit všechny ve třídě.

Příklad

Návrhy na metody pro práci s aktivitami zaměřenými na genderovou problematiku z příručky Genderově citlivá výchova: Kde začít (Babanová & Miškolci, 2007).

Pracujeme s příklady a modely

- *Děti by se mohly cítit dotčeny, pokud by jejich chování (nebo chování jejich rodinných příslušníků) bylo označováno za stereotypní. Proto raději volíme způsob práce, při kterém děti pracují s příklady, modely (fiktivními postavy, známými osobnostmi, příklady z učebnic atd.). To jim umožní nebrat téma příliš osobně a bude záležet jen na nich, zda se aktivitou nechají inspirovat i ve vlastním životě.*

Nehodnotíme a zachováváme respektující postoj

- *Velice důležité je neustále zachovávat respektující postoj, nekritizovat a nehodnotit výroky dětí, i když zastávají a prosazují genderově stereotypní způsob myšlení. Většina z nás těžko nese kritiku, která se dotýká naší vlastní identity. V žádném případě nezaměňujeme genderové aktivity s psychologickými hrami nebo terapií!*

Upřednostňujeme kooperativní aktivity

- *Abychom podpořili přátelskou a respektující atmosféru ve třídě, je důležité upřednostnit aktivity založené na vzájemné kooperaci než na soutěživosti a konkurenci. Umožníme tím zapojení i méně průbojných dětí.*

Vytvoříme prostor pro diskusi

Diskuse, resp. kritická reflexe je nejdůležitější částí každé genderové aktivity. Jejím cílem je podpořit originální (alternativní) postoj ke čtení světa a proces kritického myšlení. Diskuse na konci aktivity, stejně jako během úvodní motivace, doporučujeme realizovat v kruhu, aby se mohli zapojit všichni účastníci a účastnice.

8.5. Společné předměty (pedagogicko-psychologické)

Studium budoucích učitelů zahrnuje vedle oborových předmětů, které se liší podle vybrané kvalifikace, také pedagogické a psychologické předměty, které jsou stejné pro všechny studenty učitelských programů. Obě skupiny předmětů jsou naprosto esenciální pro budoucí učitele/učitelky.

8.5.1. Pedagogický základ

V rámci pedagogických předmětů je důležité, aby studující získali povědomí o genderové dimenzi a všech aspektech vzdělávání, kde se objevuje, aby rozuměli, jaký má genderová dimenze vliv na proces vzdělávání, a chápali, jak vznikají genderové nerovnosti ve vzdělávání.

- **Genderové nerovnosti** se objevují napříč vzdělávacím procesem. Je potřeba je umět identifikovat a pracovat s nimi tak, aby se zmírňovaly, až zmizely. Studující by se měl seznámit s různými druhy rovnosti ve vzdělávání a s tím, jak se v nich projevuje genderová rovina (viz např. kapitola 3.1.1. Kde všude se genderová dimenze objevuje). V tomto tématu je pak důležitá perspektiva intersekcionální, na nerovnosti a znevýhodnění ve vzdělávání mají vliv různé socioekonomické či regionální aspekty, které mohou nerovnosti ještě násobit.
 - Rovnost ve vzdělávání můžeme rozdělit do tří skupin: 1) rovnost přístupu, 2) rovnost v podmínkách, 3) rovnost ve výsledcích (Greger, 2006). Genderová dimenze se v nich projevuje takto:

- 1) Rovný přístup ke vzdělávání by měl mít každý jedinec bez ohledu na pohlaví/gender, a to na všech úrovních vzdělávání a ve všech vzdělávacích oborech.
 - 2) Rovné podmínky ve vzdělávání znamenají nejen rovný přístup ke vzdělávání, ale také rovné podmínky v průběhu celého procesu vzdělávání pro každého jedince. Tedy aby byl každý vzděláván stejným způsobem ve všech aspektech vzdělávání. (Tento typ rovnosti se potýká se stejnými pochybami o jeho funkčnosti jako genderově neutrální vzdělávání, viz kapitola 3.3.)
 - 3) Rovnost ve výsledcích má za cíl, aby v průměrných výsledcích, se kterými každý jedinec opouští vzdělávací systém, nebyly žádné systematické rozdíly. Na rozdíl od předchozího pojetí rovnosti se v rámci tohoto pojetí způsoby vzdělávání liší podle potřeb každého jedince. (Smetáčková, 2009)
- **Genderové stereotypy** ve vzdělávání jsou dalším aspektem genderové dimenze ve vzdělávání. Stereotypy a předsudky se objevují v hojném počtu. Prvním krokem je seznámení s tím, co stereotypy vlastně jsou, jak vznikají a jak mohou ovlivnit vzdělávací proces. Studující by se měli naučit u sebe stereotypy identifikovat a pracovat s nimi tak, aby je ve vzdělávací praxi co nejméně ovlivňovaly. Mezi genderové stereotypy může patřit např. rozdělování skupin a aktivit podle pohlaví/genderu, rozdělení jednotlivých předmětů podle pohlaví/genderu, motivace žáků/žákyně a studentů/studentek, ovlivňování budoucího směřování podle pohlaví/genderu, výběr kurikulárních i extrakurikulárních aktivit podle pohlaví/genderu, přisuzování úspěchu, resp. neúspěchu podle pohlaví/genderu a další.
 - Dalším aspektem genderové dimenze v rámci pedagogických předmětů je **hodnocení**. Podle četných výzkumů (např. Jarkovská & Lišková, 2008; Münich & Protivínský, 2022) mají na hodnocení studentstva a žactva efekt stereotypy a další vlivy, kvůli kterým mohou vznikat nerovnosti. Studující by měli být detailně seznámeni s procesem hodnocení, jeho aspekty a vlivy, které na hodnocení mohou mít efekt, měli by zjistit, jak se zde projevuje genderová dimenze.
 - Studující by měli zjistit, jak využívat **sebehodnocení** a jak může sebehodnocení pomoci s identifikací a eliminací stereotypů a předsudků, které se v procesu hodnocení mohou objevit.
 - V rámci pedagogických předmětů se studující seznamují s konceptem kurikula. U forem existence kurikula (zamýšlené, realizované, dosažené) je u všech rovin potřeba zvážit genderovou dimenzi a její možný dopad na každou z těchto rovin. Genderová dimenze se pak ve velké míře projevuje ve skrytém kurikulu, v rámci kterého často dochází k reprodukci genderových stereotypů a předsudečného chování. V zamýšleném kurikulu je potom potřeba zohledňovat a integrovat genderovou dimenzi do obsahu všude tam, kde je to relevantní.
 - Cíl: Studující mají povědomí o různých oblastech genderové rovnosti ve vzdělávacím procesu, dokážou tyto nerovnosti identifikovat a eliminovat jejich výskyt. Studující praktikují sebe-evaluační techniky v oblasti genderové nerovnosti a dokážou posoudit, zda tyto nerovnosti nepodporují či nereprodukují. Studující se dobře orientují v procesu hodnocení a dokážou k němu přistupovat objektivně a bez předsudků.

Příklad

Cvičení pro posouzení vlastních stereotypů a předsudků při hodnocení (*ONE SIZE FITS ALL? ENHANCING GENDER AWARENESS IN TEACHING*, Science Learning Center of Science Center NEMO)

Studující hodnotí esej. Nevědí, kdo je autorem/autorkou eseje. Hodnotí známkou a komentářem. Také uvádějí, zda si myslí, že jde o chlapce nebo dívku. Po známkování se studující zapojují do skupinové diskuse o tom, proč dali konkrétní známky a komentáře. Uvažují také o jakýchkoli rozdílech mezi komentáři a známkami, které udělili v návaznosti na to, zda věřili, že esej je psaná chlapcem nebo dívkou. Prostřednictvím této činnosti studující zjišťují, zda existují rozdíly v jejich reakci na pohlaví/gender. Ukazuje se, že mnoho učitelů/učitelek podvědomě rozlišuje mezi úspěchy chlapců a dívek.

Příklad

Příručka *Genderově neutrální výuka na vysokých školách. Online nástroj k sebehodnocení a dalšímu profesnímu vzdělávání* (2017) – kapitola Vyučující a porozumění genderu

1. Jsou mi známy některé základní teoretické koncepty genderových studií.
2. Víím, kde hledat zdroje nejnovějších poznatků genderových studií v mém oboru.
3. Jsem s to rozpoznat genderově specifické nerovnosti v sociálních interakcích a se svými studenty a studentkami je tematizují.
4. Podle situace uplatňuji strategie, které zviditelňují rozdíly mezi ženami a muži, ale současně i strategie, které tyto rozdíly neutralizují.
5. Jsem s to příhodně problematizovat diskriminující chování, zvládat projevy rezistence k tématu genderu a být průvodcem/kyní procesem reflexe.

8.5.2. Psychologický základ

V rámci psychologických předmětů se studující kromě základních psychologických pojmů, přístupů a aspektů lidské psychologie dozvídají informace o vývojové psychologii, sociální psychologii a pedagogické psychologii (v samostatných předmětech nebo v rámci obecného předmětu).

- V psychologických předmětech je velký prostor pro témata týkající se obecně tématu genderu a genderové identity, je zde ale také možné zasadit tuto problematiku přímo do prostředí skupin či školní třídy.
V rámci psychologie je možné představit problematiku genderu, genderové identity, genderových rolí, genderových stereotypů, motivace, skupinové dynamiky, maskulinity a feminity, sexismu, transgender, intersexualitu a mnoha dalších. Studující se také mohou seznámit s teoriemi týkající se genderové problematiky či problematiky sexuality.
- V oblasti psychologických předmětů je možné nabídnout samostatný předmět zabývající se genderem v psychologickém kontextu (např. psychologie genderu), případně integrovat všechna nebo vybraná témata do jednotlivých předmětů psychologického základu (případně obojí). Důležité ale je, aby se s těmito tématy studující seznámili, tedy buď integrovat témata pevně do jednotlivých psychologických předmětů, nebo samostatný předmět k genderu a psychologii označit jako povinně volitelný, ideálně povinný.
- Cíl: Studující získají hluboké poznatky problematiky genderu a genderové rovnosti v kontextu psychologie, osvojí si základní pojmy, přístupy a teorie a dokážou je definovat. Studující umí tuto problematiku předat a vysvětlit budoucímu studentstvu a žactvu.

Příklad

Článek *Vybrané psychologické souvislosti genderu v prostředí školní třídy* (Janošová, 2008), který se zaměřuje na genderovou problematiku ve školní třídě z pohledu psychologie

Anotace:

Genderové stereotypy ovlivňují negativním způsobem osobnost dětí a sociální prostředí školní třídy. Jedná se především o neadekvátní sebepojetí a sebeprožívání dívek a chlapců, o časně zahajování neautentických partnerských vztahů a o genderové a sexuálně zaměřenou šikanu a její utajování. V textu je diskutován psychologický kontext uvedených jevů, včetně jejich souvislostí s mediálně prezentovanými genderovými stereotypy.

Příklad

Ukázka sylabu předmětu *Sociální psychologie* na Univerzitě Karlově

(<https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=predmet&kod=AAN120011>) , který zahrnuje také témata genderu

1. *Vymezení sociální psychologie (sociální psychologie mezi psychologii a sociologií a v kontextu ostatních společenských věd, metodologie a předmět studia), hlavní pojmy sociální psychologie (skupina, postoje a normy, motivace a komunikace, socializace a sociální kognice)*
2. *Paradigma (humanistická psychologie, evoluční psychologie, teorie her, systemický a kognitivní přístup)*
3. *Socializace (determinace chování, sociální učení, identita a obranné mechanismy, motivace chování, hodnoty a hodnotové orientace, vnímání morálky, vývojová sociální psychologie)*
4. *Malé sociální skupiny (typy, struktura a dynamika, sociální role a status, kooperace a kompetice, skupinové normy)*
5. *Velké sociální skupiny (kulturní skupiny a kulturní odlišnosti, subkultury, firemní kultury a normy sdílené velkou sociální skupinou, typy kultur, davy a hromadné chování, virtuální skupiny a média)*
6. *Sociální kognice (postoje, předsudky a stereotypy, **problematika gender**, národů a fyziologických odlišností)*
7. *Sociální psychologie osobnosti (osobnostní typy a charakteristiky důležité v sociální komunikaci, škály interpersonálních vlastností, stabilita a kontextualita interpersonálního chování, způsoby vedení skupin)*

8.6. Metodologické předměty

Budoucí učitelé získávají při svém studiu dovednosti a znalosti a dovednosti také jako budoucí vědci/vědkyně, a jejich příprava proto obsahuje také metodologické předměty. Vědě a vědeckým výsledkům chybí genderová dimenze, i proto jsou v současné době přijímána opatření na podporu integrace genderové dimenze do obsahu vědy a výzkumu (např. v již zmiňovaných dokumentech Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021–2030 a Plán podpory rovnosti žen a mužů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na léta 2021–2024).

• Integrace genderové dimenze do obsahu výzkumu

- Integrace genderové dimenze do výzkumu znamená, že se gender, pohlaví a další intersekcionální proměnné stávají součástí designu výzkumu a jsou systematicky kontrolovány v celém procesu výzkumu. To neznamena, že gender nebo pohlaví musí být předmětem výzkumu, pouze že výzkum bere tyto proměnné v potaz a pracuje s nimi. Integrovat genderovou dimenzi do obsahu výzkumu je potřeba všude tam, kde jsou subjektem výzkumu lidé², nebo tam, kde bude mít výzkum dopad na lidi.
- Genderová dimenze v obsahu je souhrnný pojem, který v sobě zahrnuje
 - zda v řešené problematice mohou sehrávat nějakou roli biologické faktory, jako jsou anatomické nebo fyziologické rozdíly mezi muži a ženami (vliv pohlaví),
 - zda existují možné odlišnosti v osvojených vzorcích chování, zastávaných životních rolích a stylu, případných odlišných zkušenostech, perspektivách a potřebách (vliv genderu) a
 - zda tyto aspekty vzájemně neinteragují a nevytvářejí specifické situace, reakce či okolnosti, které je vhodné při výzkumu a vývoji zvažovat.

² Dále také výzkumy, kde jsou subjekty jakákoli živá stvoření.

- Studující by měli genderovou dimenzi zohledňovat v rámci vlastního výzkumu a v rámci výsledků výzkumů, ze kterých vychází (nejen při studiu, ale i v budoucnu při práci).
 - V rámci svého výzkumu by měl studující zahrnout genderovou dimenzi při přípravě svého výzkumu, při formulování výzkumných otázek, zkoumaný vzorek by měl být různorodý a ve výsledcích by měla být debatována a prezentována genderová dimenze / dimenze pohlaví v kontextu právě dosažených výsledků (všude tam, kde je genderová dimenze relevantní).
 - Studující by měl být schopný kriticky nahlížet na výzkumy, které využívá ve svém studiu/práci a měl by být schopný zhodnotit, zda využívané výzkumy zohledňují genderovou (případně intersekcionalní) dimenzi. Pokud ne, studující by měl být schopen zajistit si takové výzkumy, které tuto dimenzi zohledňují.
 - V případě prezentace výsledků studentstvu a žactvu by měl být studující schopen prezentovat co nejvíce příkladů, v nichž je genderová dimenze zohledněná a integrovaná, případně by měl upozornit na to, že se tak neděje, a se studentstvem a žactvem tuto situaci probrat a vysvětlit její okolnosti.
- **Genderová analýza**
 - Genderová analýza je systematická metodologie, která zkoumá rozdíly v rolích a normách pro ženy a muže, dívky a chlapce, různé úrovně moci, kterou mají, a jejich rozdílné potřeby, omezení a příležitosti a dopad těchto rozdílů na jejich životy (Jhpiego, 2023). Genderová analýza poskytuje informace, které poukazují na fakt, že gender (a jeho vztah k rase, etnické příslušnosti, kultuře, třídě, věku, postižení a/nebo jinému statusu) je důležitý pro pochopení různých vzorců zapojení, chování a činností, které ženy a muži mají v ekonomických, sociálních a právních strukturách. (Government of Canada, 2019)
 - Genderová analýza patří do kategorie socioekonomických analýz. Genderová analýza identifikuje a vysvětluje genderové rozdíly ve specifických kontextech. Analýza studuje rozdíly v podmínkách, potřebách, míře, účasti, přístupu ke zdrojům a rozvoji, kontrole majetku, rozhodovacích pravomocích atd. mezi muži a ženami v jejich přidělovaných genderových rolích.
 - Genderová analýza identifikuje a (případně) řeší genderové nerovnosti skrze:
 - Uvážení rozdílů mezi ženami a muži, ale také uvnitř každé této skupiny na základě nerovného rozdělení zdrojů, příležitostí, omezení a moci.
 - Zajištění, aby byly jasné identifikovány a řešeny různé potřeby žen a mužů ve všech fázích cyklu tvorby politik.
 - Vědomí, že politiky, programy a projekty mohou mít různé účinky na ženy a muže.
 - Vyhledávání a formulování názorů žen a mužů a zahrnování jejich příspěvků jakožto kritické součásti rozvoje politik, programů a projektů.
 - Podpora účasti a zapojení žen do společenského, politického a ekonomického života.
 - Podpora lépe informovaných, genderově citlivých a účinných intervencí (EIGE, 2023c)

- Genderová analýza má své metody, pravidla a postupy (např. zde: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/methods-tools/gender-analysis> nebo zde: <https://genderedinnovations.stanford.edu/methods-sex-and-gender-analysis.html>).
- Cíl: Studující se seznámí s genderovou analýzou a získají znalosti z oblasti metodologie genderové analýzy. Studující umí pracovat s genderem a pohlavím jako analytickou kategorií a využívají je při vlastní výzkumné činnosti. Studující dokážou aplikovat genderovou analýzu ve svých výzkumech. Studující jsou schopni najít dostatek zdrojů, které se genderovou analýzou zabývají. Studující dokážou kriticky posoudit výzkumy v kontextu genderové dimenze.

Příklad

Kniha *Practising gender analysis* (Leach & Oxfam GB, 2003)

Genderová analýza zahrnuje zkoumání vztahů mezi ženami a muži, nerovnosti a mocenské rozdíly mezi nimi, a to systematickým způsobem. Když se zabýváme genderovou analýzou, musíme si klást otázky jako: Kdo dělá co? Kdo co vlastní? Kdo rozhoduje? Proč to tak je? Genderová analýza se často prolíná s dalšími sociálními ukazateli, jako je třída, etnicita, věk nebo náboženství, protože zkušenosti různých pohlaví (a genderů) se budou pravděpodobně velmi lišit v závislosti na těchto kategoriích. Genderová analýza prostupuje tématy domácnosti, komunity, státu a trhu práce a může být provedena na místní, celostátní i mezinárodní úrovni.

8.7. Předměty specificky věnované genderové problematice

Problematika genderu a genderové rovnosti prostupuje celým procesem vzdělávání a všemi jeho oblastmi. I z tohoto důvodu je možné aspekty genderové dimenze integrovat do již existujících předmětů, kde je pro tato témata a tuto problematiku prostor. Samostatný předmět zabývající se genderovou problematikou pak může nabídnout hlubší uchopení problematiky, pokud by se ovšem jednalo pouze o jeden předmět, pak by nejspíš nebylo možné se v něm zabývat všemi oblastmi a aspekty genderové dimenze ve vzdělávání. Kombinace samostatného předmětu ke genderové problematice a integrace genderové dimenze do různých předmětů / skupin předmětů by pak mohla nabídnout efektivní vzdělávání v této oblasti.

Jak již zmiňujeme výše, samostatný předmět k problematice genderu by měl být minimálně mezi povinně volitelnými předměty, ideálně ovšem povinný, aby měl co největší dosah mezi studujícími. Chápeme snahy nepřidávat další předměty a nenafukovat kurikulum, nicméně gender a genderová rovnost jsou problematiky, které se objevují napříč celým procesem vzdělávání a týkají se doslova každého jedince, jenž se ve vzdělávacím procesu objevuje, což znamená, že by každý/á budoucí učitel a učitelka měl/a být s problematikou genderové dimenze ve vzdělávání a jeho obsahu seznámen/a, měl/a by problematice porozumět a umět s ní pracovat. Genderová dimenze v obsahu vzdělávání je jedním z kroků, jak zvýšit kvalitu vzdělávání a zabezpečit efektivní vzdělání každého jedince tak, aby byl naplněn jeho potenciál.

Příklad

Masarykova univerzita nabízí na Pedagogické fakultě předmět **Genderově senzitivní vzdělávání**:

Studující se naučí rozeznávat dopady genderových stereotypů a dalších typů znevýhodnění na vzdělávací proces a šířeji i na nerovnosti ve vzdělávání, seznámí se s obsahem pojmu genderově senzitivní pedagogika, naučí se techniky pro vedení výuky tak, aby na ní participovali všichni žáci, a využívat takových obsahů, které reflektují životní zkušenosti a historii mužů i žen. Studující budou diskutovat a formovat vlastní názor na genderové aspekty ve vzdělávání a zpracují odborné práce na vlastní zvolená témata (např. problematiku genderově citlivých učebnic, možnosti většího zapojení dívek/chlapců do různých předmětů, problematiku genderových stereotypů při poradenství volby povolání a další). S externími odborníky a odborníky absolvují specializované workshopy zaměřené na kritickou reflexi témat, jako je vzdělávání v oblasti sexuální výchovy, genderově senzitivní učební materiály, vliv společnosti na volbu povolání a další (<https://is.muni.cz/predmet/1441/IVk002?lang=cs&obdobi=8264>).

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích nabízí na Pedagogické fakultě předmět **Gender v diskurzu**:

Porozumění genderu jako jedné ze sociálních kategorií, která ovlivňuje náš život. Pochopení jazykového úzu a diskurzu jako nástroje ke konstrukci sociální reality.

9. Závěr

Školní prostředí je místem, kde každý jedinec tráví velkou část svého života a které má nezanedbatelný vliv na vývoj a rozvoj dovedností, schopností a znalostí, ale také na hodnoty a postoje každého žáka a žáčky, studenta a studentky. Je proto velice důležité, aby byla škola pro každého jedince bezpečným místem, kde každý může dosáhnout svého plného potenciálu. Jedním z kroků, jak tohoto dosáhnout, je vzdělávání budoucích (i současných) učitelů a učitelek v oblasti genderové dimenze ve vzdělávání.

Problematika genderové dimenze v obsahu vzdělávání je komplexní a složitá záležitost. Pro učitele a učitelky je proto zásadní, aby se s touto problematikou seznámili (ať už při studiu, nebo již jako praktikující vyučující v rámci dalšího vzdělávání a sebevzdělávání), aby rozuměli tomu, co gender a genderová dimenze je a kde všude se může vyskytovat. Velice důležité je také to, aby si vyučující byli vědomi toho, že se ve školním prostředí objevuje velké množství předsudků a stereotypů, jež mají vliv na všechny studující. Toto uvědomění je právě prvním krokem, který je potřebný k cestě za eliminací předsudků a stereotypů, a tím pádem ke spravedlivějšímu vzdělávání.

Zohlednění a integrace genderové dimenze do procesu vzdělávání budoucích učitelů a učitelek je jedním z kroků, jak zkvalitnit a zefektivnit vzdělávání v České republice, jak snižovat nerovnosti, které se v něm objevují a jak umožnit každému jedinci využít naplno svůj potenciál a dosáhnout úspěchu. Vzdělávání budoucích vyučujících má svá specifika, která je potřeba při integraci genderové dimenze brát v úvahu. Budoucí učitelé a učitelky by měli získat znalosti v oblasti genderu a genderové rovnosti, měli by vědět, co znamená genderová dimenze a kde všude je dobré ji zohlednit, a měli by umět témata spojená s genderem ve své výuce otevírat a pracovat s nimi.

Tato příručka představuje problematiku genderové dimenze ve vzdělávání s ohledem na strukturu vysokoškolské přípravy budoucích učitelů a učitelek a nabízí postupy a příklady, které mohou vyučují

v této přípravě využít nebo se jimi inspirovat. Obsahuje ale také odkazy na další užitečné publikace, které zpracovávají stejná nebo návazná témata.

Genderová dimenze v obsahu vzdělávání

Příručka k integraci genderové perspektivy a genderové dimenze do obsahu vzdělávání budoucích učitelů

Autorky: Anna Donovalová, Hana Tenglerová

Vydal Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1

Vydání první

Praha 2023

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2023

ISBN (online)

Design: xx

Jazyková korektura: xx

Publikaci vydalo Národní kontaktní centrum – gender a věda Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i., s podporou projektu sdílených činností STRATIN+ financovaného MŠMT (identifikační kód MS2104).

Toto dílo je licencováno pod licencí Creative Commons BY-NC-ND 4.0.

Licenční podmínky navštivte na adrese creativecommons.org.

Creative commons symboly

Bibliografie

Babanová, A., & Miškolci, J. (2007). *Genderově citlivá výchova: Kde začít?: příručka pro vyučující základních a středních škol, vydaná v rámci projektu Rovné příležitosti v pedagogické praxi*. Žába na prameni.

Blickhäuser, A., & von Bargen, B. (2007). *Co je genderová kompetence?* Gender toolbox.

Canadian Institutes of Health Research. (2023). *What is gender? What is sex?*. [online]. 8. května 2023. [cit. 2023-04-06]. <https://cihr-irsc.gc.ca/e/48642.html>

Crofony, T., Dvořáčková, J., Rypáčková, P. & Víznerová, H. (2020). *Jak na změnu: genderová rovnost ve výzkumné instituci*. Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. https://genderaveda.cz/wp-content/uploads/2021/01/NKC_Jak-na-zmenu-A5_2021_WEB-1.pdf.

European Commission. (2023). *Horizon Europe (HORIZON). Programme Guide*. https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/horizon/guidance/programme-guide_horizon_en.pdf

European Institute for Gender Equality (a). (2023). *Institutional Transformation*. [online]. [cit. 2023-04-06]. <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-institutional-transformation/step-9-developing-gender-equality-competence>.

European Institute for Gender Equality (b). (2023). *What is gender mainstreaming*. [online]. [cit. 2023-04-06]. <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>.

European Institute for Gender Equality (c). (2023). *Gender analysis*. [online]. [cit. 2023-04-19]. <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/methods-tools/gender-analysis>.

Government of Canada. *Gender Analysis*. In: Government of Canada. [online]. 23.dubna 2019 [cit. 2023-04-25]. https://www.international.gc.ca/world-monde/funding-financement/gender_analysis-analyse_comparative.aspx?lang=eng.

Greger, D. (2018). Spravedlivost českého školského systému v mezinárodním srovnání. *ORBIS SCHOLAE*, 0(1), 46–59.

Harrell, M. (2016). On the Possibility of Feminist Philosophy of Physics. In M. C. Amoretti & N. Vassallo (Ed.), *Meta-Philosophical Reflection on Feminist Philosophies of Science*, (s. 15-34).

Humbert, A. L., Clayton-Hathway, K. & Tzanakou, C. (b.r.). *Gender in the curriculum self- assessment and diagnostic checklist*. Oxford Brookes University.

Janošová, P. (2008). Vybrané psychologické souvislosti genderu v prostředí školní třídy. *Pedagogika*, 2008(4), 337–349.

Jansen-Schulz, B. (2008). „Integrative Gendering“. A Strategy for Teaching, Research and University Structures. In Grenz, S. (ed.). *Bologna and beyond : perspectives on gender and gender studies*, (47–62). Berlin: Zentrum für Transdisziplinäre Geschlechterstudien.

Jarkovská, L. (2009). Školní třída pod genderovou lupou. *Czech Sociological Review*, 45(4), 727–752.

Jarkovská, L. (2013). *Gender před tabulí: Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy*. Sociologické nakladatelství (SLON).

Jarkovská, L., & Lišková, K. (2008). Genderové aspekty českého školství [Gender Aspects of Czech Education]. *Czech Sociological Review*, 44(4), 683–702.

Jhpiego Johns hopkins University Affiliate. (2023). *Gender analysis*. [online]. [cit. 2023-18-07]. <https://gender.jhpiego.org/analysistoolkit/gender-analysis/>

Jordão, C., & Diogo, S. (2022). Steps towards the Integration of the Gender and Sex Dimension in R&I: The Case of a Public University. *Education Sciences*, 13(1), 35.

Kitchener, M. [2022]. *Handbook for Creating a Gender- Sensitive Curriculum Teaching and Learning Strategies*. Gearing roles.

Knotková, B., Smetáčková, I. & Valdřová, J. (2004). *Přírůčka pro posuzování genderové korektnosti učebnic*.

Korsvik, T.R., & Rustad, L.M. (2018). *What is the gender dimension in research? Cases studies in interdisciplinary research*.

Krásenská, D. Nebinární? Trans? Učitelé si s žáky často nevědí rady, zní od psychologů. In: *Seznamzpravy.cz*. [online]. Praha. 18. září 2022 10:51 [cit. 2023-04-11]. <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/domaci-zivot-v-cesku-nebinarni-trans-ucitele-si-s-zaky-casto-nevedi-rady-zni-od-psychologu-212993>

Křiřová, D. (2019). Genderově citlivé vzdělávání jako prostředek k vytváření inkluzivního školního prostředí: Porovnání situace v České republice, Rakousku a Maďarsku. *Sociální pedagogika / Social Education*, 7(2), 32–46.

Křiřová, D. (2020). Gender awareness of students of education. In B. Krzywosz-Rynkiewicz & V. Zorbas (Eds.), *Citizenship at a Crossroads: Rights, Identity, and Education*, (s80 - 85). Prague, CZ: Charles University and Children's Identity and Citizenship European Association.

Křiřová, D., & Polánková, L. (Eds.).(2020). *Cesta k genderově citlivému vzdělávání*. Towards Gender Sensitive Education: Brno, Budapeřt, Vídeň.

Labischová, D., & Gracová, B. (2013). *GENDER VE VZDĚLÁVACÍ OBLASTI ČLOVĚK A SPOLEČNOST*. Ostravská univerzita v Ostravě.

Leach F. E. & Oxfam GB. (2003). Practising gender analysis in education. Oxfam.

Lojďová, K. (2015). Skryté kurikulum, žité příběhy. Narativy studentů učitelství o škole. *Pedagogická orientace*, 25(5), 649–670.

Mahr, F., Dalke, K., Roden, R. C., Keisling, A. K., & Petrovic-Dovat, L. (2021). Gender competence in medical education. *The clinical teacher*, 18(5), 490–493.

Ministerstvo školství, mláďeže a tělovýchovy. (2019). *Stav genderové rovnosti a návrh střednědobého strategického plánu v oblasti genderové rovnosti v resortu ministerstva školství, mláďeže a tělovýchovy*. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiQ4czKpPn-AhUAhv0HHcTGBa4QFnoECAoQAAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.msmt.cz%2Ffile%2F31791_1_1%2F&usg=AOvVaw1EMK3KDdUHPJqyvxDPJAYx

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (2020). PLÁN PODPORY ROVNOSTI ŽEN A MUŽŮ Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na léta 2021–2024. https://www.msmt.cz/uploads/III_Material_VPR_Plan_rovnosti_FINAL_2021.pdf

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (2020). *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. https://www.msmt.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf

Münich, D., & Protivínský, T. (2022). *Rozdíly v přísnosti známkování žáků a dopady na vzdělanostní aspirace*. IDEA CERGE EI, 9(2022).

Palmén, R., et al. (2020). *Integrating the gender dimension in teaching, research content & knowledge and technology transfer: Validating the EFFORTI evaluation framework through three case studies in Europe. Evaluation and program planning*, 79, 101751.

Pivarč, J. (2020). *Na cestě k inkluzi: Proměny pedagogických procesů ve vzdělávání a jejich pojetí učiteli a zástupci vedení ZŠ*. Charles University, Faculty of Education Press.

Rédai, D., & Sáfrány, R. (Eds.). (2019). *Gender in national Education documents and teaching resources, and in teachers' pedagogical approaches and everyday teaching practices in Austria, the Czech Republic and Hungary. Comparative report*. <https://gendersensed.eu/wp-content/uploads/2019/08/Comparative-report.pdf>

Schubertová, S., & Vrbová, P. (2019). *Matematika: Globální rozvojové vzdělávání v hodinách matematiky*. ARPOK, o.p.s.

Science Learning Center of Science Center NEMO (eds). [2015]. *One size fits all? Enhancing gender awareness in teaching*. https://eige.europa.eu/sites/default/files/twist-onze_size_fits_all.pdf

Slavík, L. (2018). *Gender a genderově senzitivní pedagogika optikou českých škol a vyučujících. Výzkumná zpráva*. Genderově informační centrum NORA, o.p.s.

Smetáčková, I. (2009). Politika genderové rovnosti ve vzdělávání. *Gender a výzkum / Gender and Research*, 10(2), 10–19.

Smetáčková, I. (2015). *Gender ve vysokoškolském kurikulu. Proč a jak se věnovat genderu v pedagogickém procesu a kurikulu*. NKC – gender a věda. <https://genderaveda.cz/wp-content/uploads/2017/10/manual-gender-v-kurikulu-final.pdf>

Smetáčková, I. (Ed.). (2007). Příručka pro genderově citlivé vedení škol.

Smetáčková, I., & Babanová, A. (2016). *Seznam doporučených publikací k tématu rovnosti dívek a chlapců ve vzdělávání*. Národní institut pro další vzdělávání. https://www.nidv.cz/media/materialy/aktuality_download/Seznam_doporucenych_publikaci_Rovnost_divek_a_chlapcu_ve_vzdelavani.pdf

Smetáčková, I., & Vlková, K. (2005). *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Otevřená společnost.

Svoboda, Z. & Zilcher, L. [2020]. *Inkluzivní vzdělávání*. <https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2020/01/SVOBODA-Zden%C4%9Bk-a-Ladislav-ZILCHER.-Inkluzivn%C3%AD-vzd%C4%9Bl%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD.-Studijn%C3%AD-opora.pdf>

Šelepová Mikulka, E. ‚Učitelé neví, jak na sexuální výchovu.‘ Nový podcast pomáhá pedagogům mluvit o sexualitě i genderu. In: *iRozhlas.cz* [online]. Praha. 19. srpna 2022 11:32 [cit. 2023-04-11]. https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/skola-sexualni-vychova-ucitele-narodni-pedagogicky-institut-gender-sex_2208191132_har

The Catalan University Quality Assurance Agency. (2019). *General framework for incorporating the gender perspective in higher education teaching*.

UNESCO. (2015). *A guide for gender equality in teacher education policy and practices*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000231646>.

Úřad vlády ČR. (2021). *Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021–2030*. <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/Strategie-rovnosti-zen-a-muzu.pdf>

Valdrová, J., Smetáčková, I. & Knotková, B. (2004). *Pomůcka při posuzování genderové korektnosti učebnic*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/pomucka-pri-posuzovani-genderove-korektnosti-ucebnic>

Van der Heide, A., et al. (2017). *Collected good practices in introducing gender in curricula*. EGERA.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) (2004). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast1>